

T E R R A

Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Jan van Linge

*“Ik werd daar in 1958 assistent-
bedrijfsleider op de boerderij die
hoorde bij de fabriek”*

pagina 18

**De tragedie van
Isaac Hartog** p.28

De Schaalbergerweg
p.10

De familie Trenning p.14

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 11, nummer 1, voorjaar 2022

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Tjarko van Dijk
Lieuwe Jongasma
Lizanne Trenning
Obby Veenstra (namens het MOW)
Geert Volders (hoofdredactie)
Erik Wubs (eindredactie)

Vaste medewerkers

André Dümmer (fotografie)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Geert Volders, telefoon: 06 - 46 54 25 40, e-mail: geert.volders@gmail.com

Lid-abonnee worden?

Zie pagina 35. Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek-) winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (secretaris)
Freerk Mol (penningmeester)
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman

Secretariaat HVW

Kineke Kuper-Dijkmeijer,
telefoon: 0599 - 31 35 29, e-mail:
secretaris-HVW@kpnmail.nl

Jaargang 11, nr. 1, voorjaar 2022

Van de redactie

Een wandeling langs de geschiedenis van Westerwolde

Zo langzamerhand breekt het voorjaar aan. Het weer wordt warmer en nodigt uit om naar buiten te gaan. Eén van de mogelijkheden is om een wandeling te maken. Westerwolde biedt daartoe vele mogelijkheden. Met dit nieuwe nummer van Terra Westerwolda leest u meer over enkele sporen van het Westerwoldse verleden die u onderweg wellicht tegenkomt.

Tjarko van Dijk sprak met Jan van Linge over zijn tijd op de 'fabrieksboerderij' in Veelerveen. Geert Volders neemt u mee naar Wedde voor een verhaal over Isaac Hartog die daar vastzat en werd berecht. Lizanne Trenning vertelt u welke rol de familie Trenning had in het ontstaan van de boerenleenbank van Onstwedde. Lieuwe Jongasma zocht naar het Spaanse diep waarvan nog steeds sporen in het landschap zichtbaar zijn. Hemmo Clevering schreef over de verharding van de Schaalbergerweg. Jakob Been vertelt over de historische verhalen van Ter Apel die hij opschrijft.

Iconen van vroeger

Obby Veenstra schreef voor dit nummer van Terra Westerwolda over oorijzers uit de collectie van het MOW | Museum Westerwolde. Deze oorijzers waren onderdeel van wat men de Groninger dracht is gaan noemen. Berend Jan Harding en Ruut Wegman zochten naar de achtergrond van het portret van Harm Schuring en Geertje van Hateren. Ondergetekende schreef in de column over de betekenis van de Westerwolder geschiedenis op grenzen van oud naar nieuw. Ten slotte, zoals u van ons gewend bent, brengen wij u de laatste historische actualiteiten en verenigingsnieuws.

Erik Wubs

Het volgende nummer
van Terra Westerwolda
verschijnt in de zomer
van 2022

#bovenjebank, het MOW boven je bank

Cover

De 'fabrieksboerderij' van de Aardappelmeelfabriek Westerwolde in Veelerveen waar Jan van Linge met zijn vrouw en kinderen woonde en als bedrijfsleider een werkzaam leven doorbracht. Schilderij: Geert Schreuder, 2022. Zie p. 18.

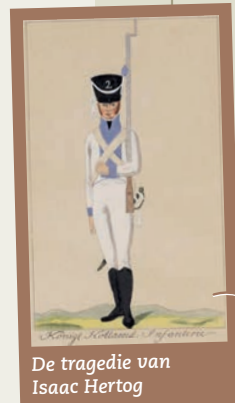
Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: op de grens van oud naar nieuw
- 5 Het portret van... Harm Schuring en Geertje van Hateren
- 6 Sprekend object: oor icoon
- 8 Historische Kring Ter Apel: gegrepen door de geschiedenis van Ter Apel
- 18 Interview: Jan van Linge
- 35 Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolde
- 36 Historische actualiteiten

Artikelen

- 10 De verharding van de Schaalbergerweg
- 14 Van boeren tot bankiers: Trenning in Onstwedde, 1913-1986
- 24 Het Spaanse diep
- 28 De tragedie van Isaac Hartog

p. 28

Wedde

p. 18

Veelerveen

p. 14

Onstwedde

p. 24

Bourtange

p. 5

Sellingen

p. 10

Schaalbergerweg

p. 8

Ter Apel

Sprekend object: het oorijzer
Het MOW | Museum Westerwolde
pagina 6

Boekpublicatie
Gegrepen door de geschiedenis van Ter Apel
pagina 8

Op de grens van oud naar nieuw

door Erik Wubs

De periode omtrent oud en nieuw is traditioneel een periode van bezinning. We blikken terug op het afgelopen jaar en blikken vooruit op het komende. Met onze goede voornemens zijn er dingen die we willen veranderen en dingen die we liever achter ons laten. In zekere zin maken we de balans op van het afgelopen jaar.

Rond de laatste jaarwisseling bedacht ik me dat historici vergelijkbaar bezig zijn, maar dan met één belangrijk verschil. Waar met oud en nieuw de daadwerkelijke invulling van het nieuwe jaar nog onbekend is, zien historici met behulp van hun methodes in veel gevallen zowel de aanloop naar een bepaald moment als de tijd erna. Dat stelt historici in staat de betekenis van bijvoorbeeld gebeurtenissen te beoordelen.

Op de grens van 2021 naar 2022 vinden er grote (inter)nationale veranderingen plaats. De uitkomst van deze veranderingen kennen we nog niet. Als historici kunnen we de veranderingen die zich nu voltrekken in een context plaatsen. Wat de precieze betekenis ervan zal zijn, valt nog niet te zeggen.

Wel is zeker dat die veranderingen ook aan Westerwolde niet voorbijgaan. Het verleden leert ons dat Westerwolde nooit een van de buitenwereld afgesloten eenheid is geweest. Ontwikkelingen van buitenaf vonden hun weerslag in onze streek. Misschien verklaart dat het succes van bladen zoals *Terra Westerwolda*. In tijden van (grote) veranderingen en onzekerheid zoeken mensen naar vertrouwde ervaringen. Het eigene van Westerwolde en de geschiedenis ervan bieden die.

“Dat verleden biedt ons een houvast op iedere grens van oud naar nieuw”

In ieder nummer van *Terra Westerwolda* kijken we terug op het Westerwolde van vroeger en blikken we vooruit op toekomstige activiteiten en publicaties. Artikel na artikel geven we betekenis aan het Westerwoldse verleden. Dat verleden biedt ons een houvast op iedere grens van oud naar nieuw.

De 'nieuwe' westvleugel van Museum Klooster Ter Apel is een voorbeeld van een grens tussen oud en nieuw.

Het portret van...

Harm Schuring en Geertje van Hateren

door Berend Jan Harding en Ruut Wegman

Achterzijde foto.

Harm Schuring, geb. Laude 04-08-1837, landbouwer, ovl. Sellingen 25-06-1915, zoon van Albert Harms Schuring (1797-1891) en Harmke Aijolts Volders (1807-1876), huwt Sellingen 28-11-1902 met **Geertje van Hateren**, geb. Bourtange 08-05-1865, ovl. Sellingen 01-04-1921, dochter van Albert Willem van Hateren (1826-1906) en Marchien Engelkes (1841-1865).

Waarschijnlijk is deze foto gemaakt ter gelegenheid van hun huwelijk in 1902. Harm was toen 65 en Marchien 37 jaar. Harm Schuring trouwde eerder op 04-04-1867 te Vlagtwedde met Antje Harwering, geb. Sellingen 22-05-1829, ovl. Sellingen 23-03-1901, dochter van Albert Wubbes Harwering en Engeltien Alberts ter Wisch. Het huwelijk van Harm en Antje Harwering bleef kinderloos. Waarschijnlijk hebben zij daarom de beide kinderen van zijn broer Geert Schuring (ovl. 1891) en Alberdina Boels (ovl. 1886) geadopteerd.

Uit het huwelijk van Harm Schuring en Geertje van Hateren werd 1 kind geboren. Marchien Schuring, geb. Sellingen 23-09-1904, ovl. Groningen 01-09-1967. Marchien trouwde op 23-06-1929 te Sellingen met Luken Bruggers.

Fotograaf G.K. Tijs te Vlagtwedde, ca. 1902.

Oor icoon

door Obby Veenstra

En wie een kus van u begeert-
En gij u quasi soms verweert,
Dien brengt ge in het grootst gevaar,
Meer, dan 't losse haar
Dat hij zich aan uw' stiften schrabt
En 't vel van neus of wangen krabt

Uit: J.J. Bange, *Het Vaarwel aan de Oorijzers* (Winschoten 1856) 5.

Stilleven

In april 2021 vroeg het MOW aan fotograaf Heleen Haijtema om stillevens te maken van historische objecten uit eigen collectie en deze vervolgens te fotograferen. Voor het museum een manier om een bekende collectie opnieuw en op bijzondere wijze aan bezoekers te presenteren.

Een van deze foto's, dit voorjaar nog in expositie, zie je hier. Op het eerste gezicht kijk je naar iets uit een verre en vreemde wereld. De gouden versieringen op de achtergrond, onderdeel van een omslagdoek, eveneens eigen collectie, versterken dit. Een van de gouden objecten kun je tijdens de tentoonstelling in een vitrine zien. Een groot aantal van onze bezoekers – iets zegt me dat dat minder voor de lezers van *Terra Westerwolde* geldt – herkent het voorwerp niet. Voor het MOW aanleiding om eens stil te staan bij dit object: een oorijzer, onderdeel van wat men Groninger dracht is gaan noemen.

Oorijzer in ontwikkeling

Vrouwen gebruikten oorijzers om een kanten muts op hun hoofd te houden, als onderdeel van klederdracht, met vaak een jak, rok en schort. Begonnen als een simpele hoofdband, groeiden oorijzers uit tot complexe sierraden die bijna het hele hoofd omvatten. Opvallend

waren de stiften aan beide slapen, grote versieringen, vaak van filigraanwerk, smeedwerk van fijne draad en kleine kralen. Ook het metaal werd steeds edeler. Waren vroege oorijzers van koper, later gebruikte men verguld koper, zilver en zelfs goud. Het sieraad is voor de draagster niet altijd zonder opgave, zo luidt de overlevering. Schaaf- en wrijvingsplekken en zelfs kale plekken zijn bekend, evenals een beklemmende ervaring op het hoofd.

Iconen van verdwenen traditie

Oorijzers gelden in de wereld van streekmusea als iconische objecten. De objecten, en klederdracht in het algemeen, stonden haast symbool voor traditie en ambacht verloren door modernisering. Maar, wat is traditie? De opvatting dat mensen al sinds de middeleeuwen in een dergelijk kostuum rondliepen en pas met de moderne tijd overgingen op wat mode ging heten, is een misverstand. In Groningen kwam klederdracht op als onderdeel van de vergrote rijkdom op het platteland sinds het begin van de negentiende eeuw. Het was vooral een (pronk)kostuum voor de rijkere agrarische bovenlaag, en inspireerde zo anderen die rijk wilden zijn en lijken. De kleding baseerde men op wat toen in de mode was, een reden waarom bijvoorbeeld alle noordelijke kostuums wat op elkaar lijken.¹

Heleen Haijtema, zonder
titel, 2021, collectie het MOW.

Collectie
het MOW.

Links:

Oorijzer in vitrine, januari 2022, expositie Thuis, collectie het MOW.

Rechts:

Ansichtkaart Groningen, 1905-1915, J.H. Schaefer's Artochrom uitgever, collectie Groninger Archieven.

Afscheid van het oorijzer?

Al een halve eeuw later, waren er geluiden om met name het oorijzer, als 'gesel van het hoofd' weer af te schaffen. Dit geluid tref je bijvoorbeeld aan bij verschillende verenigingen van plattelandsvrouwen, dichtbij vooral in het Oldambt. Bekend zijn Winschoten en Pekela. Ook de vooruitstrevende lutherse emeritus-predikant J.J. Bange te Veendam was een bekend tegenstander. Hij componeerde in 1856 het pamflet in dichtvorm *Het Vaarwel aan de Oorijzers* en ziet het dragen ervan over Gods gegeven lokken als een afwijking van de leer van Paulus.² Overigens verschenen in reactie ook pamfletten die de andere kant beargumenteerden, van even geleerde heren.³

Superelite

Lies Ast-Boiten, toenmalig conservator van het Groninger Museum, toonde in 1997, na een tien jaar durend kwantitatief onderzoek, aan dat deze opvatting vooral opgang deed bij de top van de gegoede bovenlaag op het platteland, zeg maar de superelite, de echte grote herenboeren. Verlichtingsidealen, gerichtheid op de stad, maar ook de groeiende toegankelijkheid en bekendheid van mode door technische ontwikkelingen in zowel de kleermakerij als druk (!), speelden hierbij een rol.

De meer gewone rijken, de gegoede boeren, notabelen en de rijkere middenstand, zouden nog tot het einde van het negentiende eeuw oorijzers blijven dragen, zij het vanaf 1865 steeds minder. Aan het begin van de twintigste eeuw was het oorijzer nagenoeg uit het straatbeeld verdwenen, op een enkeling na met een bijzondere gehechtheid aan deze dracht. Het mannenkostuum verdween overigens al eerder.

Gekoesterde objecten

Hoewel maar een paar generaties in beeld, waren hoofdijzers gekoesterde objecten. Dit zie je terug in de oorijzers in museumcollectie. Zij vertonen diverse

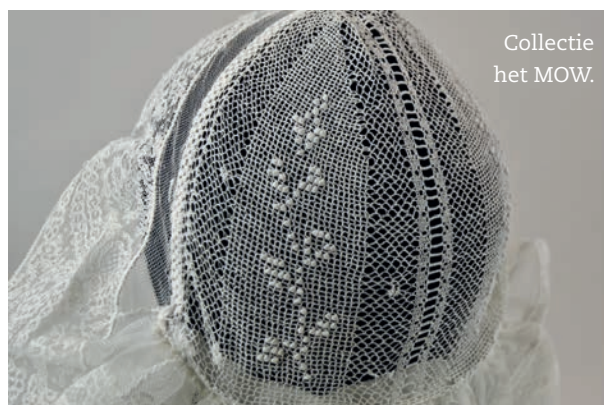
reparatiesporen. Voor het MOW is dit meer waardevol dan een onaangestast object. Het toont de liefdevolle hand van de drager en maakt dat het object persoonlijke geschiedenis ademt. Welke persoon dit oorijzer gedragen heeft, is helaas niet langer bekend. ■

Literatuur

Lies Ast-Boiten, 'De Groninger dracht 1750-1900. Beeldvorming getoetst', *Volkscundig Bulletin* 23.2 (1997), 127-147.

J.J. Bange, *Het Vaarwel aan de Oorijzers* (Winschoten 1856, derde druk)

[www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/vaarwel-aan-de-oorijzersnl.wikipedia.org/wiki/Klederdracht_\(Nederland\)](http://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/vaarwel-aan-de-oorijzersnl.wikipedia.org/wiki/Klederdracht_(Nederland))

Collectie het MOW.

- 1) Lemma klederdracht Wikipedia, Ast-Boiten verwijst er eveneens naar.
- 2) J.J. Bange, *Het Vaarwel aan de Oorijzers* (Winschoten 1856, derde druk), 7.
- 3) Zie bijvoorbeeld: M. (anoniem), *Bombardement uit het oorijzerbastion, op de hernieuwde oorlogsverklaring van J. J. Bange* (Groningen 1856).

Gegrepen door de geschiedenis van Ter Apel

Schrijven over mensen, gebouwen, verenigingen en bijzondere gebeurtenissen

Vanaf 2011 heeft Jakob Been zich intensief verdiept in de geschiedenis van het prachtige dorp Ter Apel. In december 2021 kwam zijn vijfde boek uit. In dit artikel vertelt Been over de verhalen die hem hebben gegrepen en die hij toevertrouwde aan het papier.

door Jakob Been

Als je ouder wordt, krijg je automatisch steeds meer herinneringen. Je denkt soms terug aan je schooltijd, je jeugd en je eerste vriendinnetje. Je gaat terugblikken op de veranderingen in je woonplaats: zo was het toen, daar stond dat huis en die winkel is er al lang niet meer; herinneringen aan die goeie ouwe tijd.

Tot mijn zesde woonden mijn ouders in Ter Apelkanaal, maar vanaf 1966 bracht ik mijn hele jeugd in Ter Apel door tot het moment in 1983, toen ik het huis uit ging. Later kwam ik terug en in 2014 kwam mijn eerste boek op de markt: *Ter Apeler bossen*. Een boek van bijna twee kilogram en 352 pagina's. Het vond gretig aftrek en ik bleek het – ook tot mijn eigen verbazing – ontzettend leuk te vinden. Zo was er ineens een nieuwe hobby!

Gegrepen uit het verleden

In december 2021 kwam mijn vijfde boek over de geschiedenis van Ter Apel uit: *Gegrepen uit het verleden van Ter Apel*. Het bevat uiteenlopende onderwerpen. Ik raakte geïntrigeerd door een tot nu toe onderbelicht drama in Ter Apelkanaal: het bombardement op de aardappelmeelfabriek in 1944. Hierbij kwamen tien werknemers om het leven. Ik sprak met nabestaanden en ook met mensen die het bombardement hebben meegemaakt. Op alle aspecten van dit drama ga ik in.

In hoofdstuk vijf wordt de geschiedenis van de Gereformeerde Kerk van Ter Apel tussen 1879 en 1969

besproken. Natuurlijk schenk ik veel aandacht aan de predikanten, maar ook de ontwikkelingen in het gemeentelven zijn in dit hoofdstuk beschreven. Erg bijzonder aan *Gegrepen uit het verleden* is dat in het laatste hoofdstuk – met toestemming van de nabestaanden – het dagboek van de later zeer bekende leraar Cor de Groot van de RSG openbaar is gemaakt. Tussen 5 en 15 april 1945 beschreef hij dagelijks de ontwikkelingen rondom de bevrijding van Ter Apel.

Het eerste exemplaar van *Gegrepen uit het verleden van Ter Apel* werd door de auteur uitgereikt aan burgemeester Velema van Westerwolde. De burgemeester was opnieuw bereid om het voorwoord te schrijven. Foto: Paul Abrahams.

Ook de historie van de molen van Deiman, die tussen 1854 en 1969 midden in het huidige centrum van Ter Apel heeft gestaan, komt aan bod. Uitgebreid wordt ingegaan op de drie generaties Deiman die eigenaar zijn geweest. Een geheel ander onderwerp vormt het Dülmer Orkest. Dit was het eerste fanfareorkest van Ter Apel en één van de drie voorlopers van de huidige Ter Apeler Harmonie. Waar komt de naam Dülmer vandaan, hoe lang bestond het orkest, waar en hoe vaak speelde men en wie waren de dirigenten? Tijdens mijn onderzoek zocht ik naar antwoorden, die ik gelukkig vond. Zo kon ik een uitgebreide geschiedenis van het Dülmer Orkest opnemen in mijn boek.

Een ander hoofdstuk gaat over Chris Hartog. Hij was bekend als wethouder, maar ik ben vooral ingegaan op zijn leven buiten de politiek. Ook C.L. De Vos tot Nederveen Cappel, ingenieur van de stad Groningen, komt aan bod. Het klooster werd onder zijn leiding tussen 1931 en 1933 verbouwd.

Mensen en monumenten

Inmiddels ben ik begonnen aan mijn zesde boek: *Mensen en monumenten van Ter Apel*. Telkens kom ik verhalen uit de geschiedenis van Ter Apel tegen die ik wil delen: bijvoorbeeld het levensverhaal van Gradus ter Veen. Hij kreeg al op zijn derde te maken met polio, maar stond ondanks alles ongelofelijk positief en optimistisch in het leven. Een ander thema waar ik me nu in verdiep, is de geschiedenis van de Koninklijke Marechaussee (KMar) in Ter Apel. De KMar zat in drie periodes en in drie kazernes in Ter Apel. De eerste brigade van Ter Apel zat vanaf 6 oktober 1902 aan de Hoofdkade 40 en over die periode schrijf ik. Die eerste periode kwam op 1 maart 1943 ten einde. Wist u dat in 1926 een bankroof plaatsvond waarbij één van de bankrovers werd doodgeschoten?

Twee andere gebouwen die ik ga beschrijven, zijn de R.K. St. Josephschool aan de Roelagerweg in Laudermarke en het zeer statige Hotel Ter Apel, in de volksmond 'Hotel

Stukje' genoemd. Ook schrijf ik een hoofdstuk over T.V.C., de eerste voetbalclub in Ter Apel. Het is de bedoeling dat mijn volgende boek eind 2023 in de winkels komt te liggen.

Het boek *Grepen uit het verleden van Ter Apel* is te koop bij de auteur voor 27,50 euro (exclusief eventuele verzendkosten). Het kan besteld worden per mail: jbeen01@hetnet.nl, of telefonisch: 06 – 15 68 27 10. ■

Luchtfoto van het bombardement op de aardappelmeelfabriek in Ter Apelkanaal. Foto uit het boek *The Killing Sky* van Jaap van der Kuylen.

De Gereformeerde Kerk aan de Hoofdkade in 1962. Foto: collectie auteur.

Het Dülmer Orkest in 1933, gefotografeerd ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan. Foto: collectie auteur.

De verharding van de Schaalbergerweg

“een werk van betekenis”

Tussen de grote hoeveelheid krantenknipsels en oude papieren van mijn schoonmoeder vond ik een koopakte uit 1911 waaruit blijkt dat Klaas Bekkering een boerderij kocht van Jan Zondag te Jipsingboermussel. Hier stond in dat de voor-vorige eigenaar in 1904 al had toegezegd om vijfhonderd gulden bij te dragen aan de verharding van de Schaalbergerweg. Ook zat er een bestek bij uit 1927 voor de aanbesteding van de verharding van die weg. En er was een versleten exemplaar van een krant, de *Veenbode* uit september 1928, waarin een paginagroot artikel de opening van de Schaalbergerweg beschreef. Dat riep vragen op: waarom heet die weg eigenlijk zo? Waarom zitten er aan de kant van Ter Wisch twee haakse bochten in? Waarom zat er 24 jaar tussen de eerstgenoemde gebeurtenis en de laatste?

door Hemmo Clevering

Voor den aanleg en de tot standkoming van een nieuwen straatweg vanaf het Ter Apelkanaal naar - en in aansluiting met den straatweg Ter Apel - Vlachtwedde heeft de vorige eigenaar Engelbert Tieben zich verbonden bij te dragen eene som van vijf honderd gulden, welke verplichting door dien Tieben is overgebracht op den tegenwoordigen eigenaar, die ook thans deze verplichting overdraagt aan den koper, die gemelde verplichting op zich neemt.

Deze verkoop en koop heeft plaats voor een koopprijs van tien duizend guld.

Naor Klapker maart¹

Mien luutke, luutke Anneman!
Geist mit naor 't klapker maart?
Mien broene bleste span ik an!
En 't Klooster deur, de Wieke langs!
Veurt wie naor 't Klapker maart!

J.H. Neuteboom, 1920

De "Klapker maart" was de jaarmarkt met kermis, die op de tweede donderdag in oktober werd gehouden bij de IJzeren Klap in Musselkanaal. Jan Hendrik Neuteboom was van 1884 tot 1896 onderwijzer in Sellingen. Het eerste couplet van dit gedicht beschrijft in Westerwolds dialect hoe men tegen het eind van de negentiende eeuw per rijtuig van Sellingen in Musselkanaal kwam: via Ter Apel en vervolgens langs het Stads-Ter Apelkanaal, een rit van bijna twintig kilometer. Tegenwoordig gaat men via de Schaalbergerweg van Ter Wisch naar Ter Apelkanaal, slechts elf kilometer, maar in die tijd liep deze onverharde laan niet door tot Ter Apelkanaal. Als voetpad liep het pad door tot Zandberg. Dit verklaart ook de naam 'Schaalbergerweg', want Zandberg werd ook wel 'Schaalberg' genoemd.

Ontstaan

De Schaalbergerweg is ontstaan als zijweg van een pad

dat liep van Ter Wisch naar De Mussel. De laan voerde naar het gehucht Slegge en liep door tot de grens van het gebied van Laude met dat van Jipsinghuizen, Jipsingboermussel. De reden dat de weg niet doorliep was de drassigheid. Waar het gebied van Laude bestond uit weiland, was dat van Jipsingboermussel natte veengrond.³ Pas in 1905, toen het veen was ontgonnen, werd de Schaalbergerweg (nog steeds onverhard) doorgetrokken tot Ter Apelkanaal.

Bij de aanwonenden bestond de wens om de Schaalbergerweg te verharderen. Immers, ook de weg van Sellingen naar Ter Apel werd in 1906 van straatklinkers voorzien. Zo werd reeds in 1904 bij de verkoop van een woning met land te Jipsingboermussel vastgelegd, dat de toezegging die de verkoper had gedaan om vijfhonderd gulden bij te dragen aan "den aanleg en de tot standkoming van een nieuwen straatweg", zou overgaan op de koper.⁴

Zeer voorspoedig verliep deze "tot standkoming" niet. In 1917 stuurde een groep bewoners uit Ter Wisch, Slegge en Ter Apelkanaal een brief aan de gemeente Vlagtwedde met het verzoek de Schaalbergerweg te verharderen en bood men een bijdrage aan van 15.530,50 gulden. De gemeenteraad ging hiermee akkoord op voorwaarde dat ook de provincie en het Rijk aan de kosten zouden bijdragen. Deze werden geschat op 75.441 gulden. →

De gemeente wilde hiervan twintig procent bijdragen en ook het onderhoud van de weg op zich nemen. Het Rijk wilde 25 procent betalen (in plaats van de gevraagde dertig), op voorwaarde dat de provincie Groningen tenminste evenveel zou bijdragen.⁵

Dat viel tegen: de provincie wilde niets bijdragen. Hiervoor werden verschillende argumenten gebruikt. De bestaande zandweg werd erg slecht onderhouden, deze zat vol diepe sporen. Er stonden slechts zeven boerderijen en vier huizen, dus zou er weinig verkeer langs komen. Dit deel van Westerwolde was bovendien erg dun bevolkt, dus was er weinig verkeer. Er waren wel andere wegen die meer voor subsidie in aanmerking zouden komen.⁶

Nieuwe poging

In 1924 nam de Vereniging voor Plaatselijk Belang Ter Apelkanaal het initiatief tot oprichting van een wegwaterschap en vroeg de provincie om subsidie voor verharding van de Schaalbergerweg. Nu was deze wel bereid bij te dragen, maar wenste dan wel, dat de bochten uit de weg zouden worden gehaald. Dat zou vierduizend gulden besparen. Hier waren de gemeente en de bewoners het niet mee eens. Na enige discussie ging de provincie overstag, maar verlaagde de subsidie

met vijf procent.

Intussen was het 1926, nu had het Rijk geen geld meer beschikbaar. Vervolgend werd er weer heftig gecorrespondeerd, met als resultaat dat het Rijk 22,5 procent wilde bijdragen. Ook de gemeente deed er nog een schepje bovenop door de arbeidskosten in de vorm van werkverschaffing voor zijn rekening te nemen.⁵

Werkzaamheden

Op 30 november 1927 schreef het *Nieuwsblad van het Noorden*: "Met de verharding van den Schaalbergerweg alhier is thans een begin gemaakt. Er zijn reeds een 30-tal werklozen bij tewerk gesteld." Dat was kennelijk slechts de voorbereiding, want op 19 januari 1928 schreef hetzelfde blad: "Het Bestuur van het Water-Schap „Schaalbergerweg", zal op Donderdag den 2 Februari 1928, des namiddags te 3 uur, in het hotel DRENTH, te Ter- Apelkanaal een aanbesteding houden." Op 9 maart schreef de krant: "TE HUUR GEVRAAGD: voor direct, om te leveren franco voor den wal te Ter-Apelkanaal: plm. 1200 M. DRAAGBAAR SPOOR, 70 c.M. spoorbreedte, met 20 kipkarren en 3 wissels, voor den tijd van plm. 4 maanden."⁷

Er werd begonnen met de verharding aan de kant van Ter Apelkanaal, waarbij ook het weggedeelte langs het

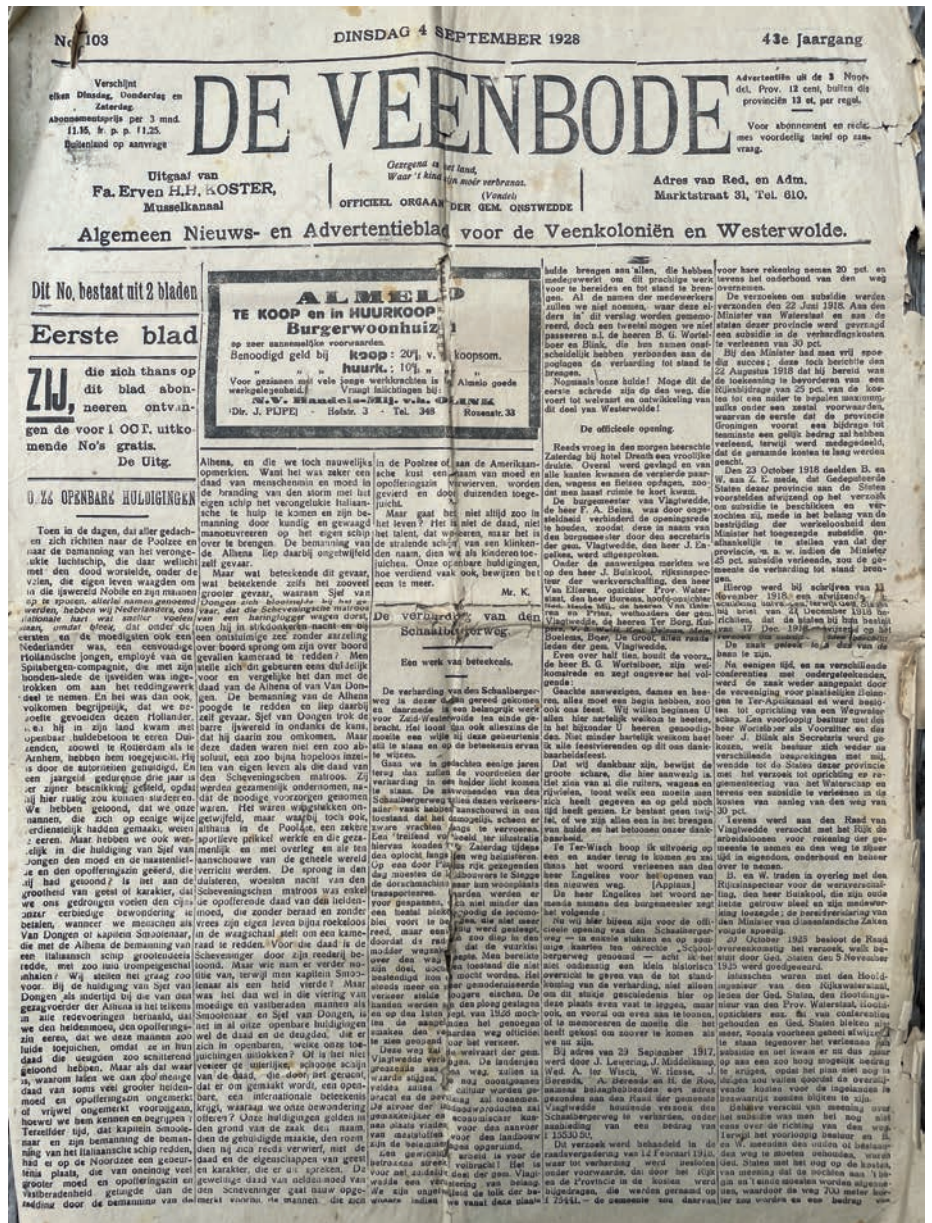

Het wegwaterschap Schaalbergerweg poseert bij de stoomwals in Ter Apelkanaal.

kanaal tot de oude klapbrug bij Café Drenth werd meegenomen. Ook werd de gaslantaarn van de voetbrug naast de sluis verplaatst naar het einde van de nieuwe Schaalbergerweg.⁷

Op 3 september schreef het Nieuwsblad van het Noorden: "TER WISCH, 1 Sept. Die heden ons anders zoo stil dorpje passeerde, zag er een buitengewone drukte. Dichte drommen menschen zag men in de omgeving van het café Welgelegen. In de onmiddellijke nabijheid stonden tal van keurig versierde fietsen. Prachtig opgetuigde paarden voorzien van kranige rijders, draafden langs den weg. De reden van deze feestvreugde was: de Inwijding van den Schaalbergerweg, die ons plaatsje en daardoor Westerwolve rechtstreeks verbindt met Ter Apelkanaal en vele boerderijen langs dezen weg uit hun zandisolement bevrijdt. Ook bij het andere einde van den weg te Ter Apelerkanaal was veel volk op de been bij de aldaar gehouden ringrijderij te paard. Vele kermisvermakelijkheden verhoogden ook hier de feestvreugde. Bij de eind van deze nieuwe straatweg, die tot de bloei van Westerwolve zal meewerken, waren mooie eerebogen opgericht."⁷

Daarmee was, na meer dan 25 jaar, een grote wens vervuld: een directe verbinding van Sellingeren en omstreken met de Kanaalstreek en Drenthe. Zoals de Veenbode kopte: "Een werk van betekenis". ■

- 1) G. Luth, *De verzamelde werken van J.H. Neuteboom*, 32.
- 2) Kaart van Ter Apel en Ter Haar door J.L. Prummel: www.beeldbankgroningen.nl/beelden/?mode=gallery&q=NL-GnGRA_1536_5943
- 3) De legenda van de kadasterkaart uit 1832 vermeldt hier "Natte gronden": hisgis.fa.knaw.nl
- 4) Koopakte uit 1911 van een boerderij in Jipsingboermussel.
- 5) De Veenbode van 4 september 1928.
- 6) Notulen van het verhandelde in de najaarszitting der Staten van Groningen van het jaar 1918, vindbaar in: Groninger Archieven, toegangsnr. 913, Provinciale Staten der provincie Groningen, www.archieven.nl/nl/
- 7) Delpher: www.delpher.nl

Van boeren tot bankiers

Trenning in Onstwedde, 1913-1986

In het winternummer van 2021 heeft u kunnen lezen over de oorsprong van de familie Trenning in Laude. Vanaf het einde van de vijftiende eeuw waren daar markegenoten met de naam Trenning. Het artikel eindigde met Hinderik Waarsing Trenning, die boerde op het Erve Waarsing, gelegen naast het Erve Trenning. In deel 2 volgen we zijn zoon Berend Trenning die de overstap maakte van boer naar bankier.

door Lizanne Trenning

Van Laude naar Veenhuizen

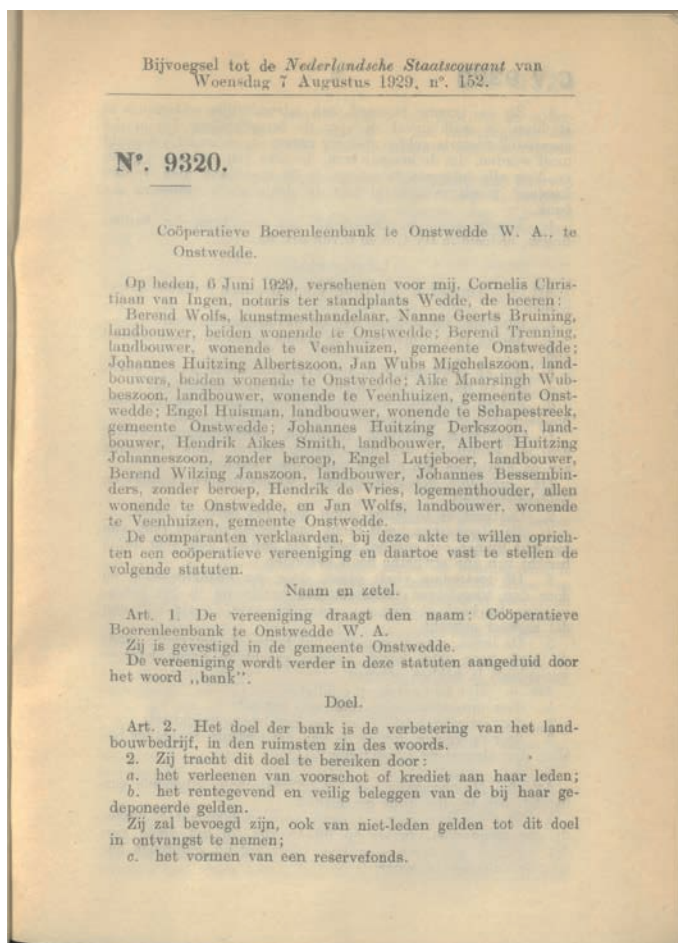
Na het overlijden van Hinderik Waarsing Trenning (geb. 1846, ovl. 1905) bleef zijn weduwe Margrieta Maarsingh (geb. 1856, ovl. 1930) op het Erve Waarsing in Laude wonen met vier van haar kinderen. Hinderik werd begraven op de begraafplaats in Sellingen, bij zijn jong overleden dochter Dedde (geb. 1880, ovl. 1887) en zoon Berend (geb. 1888, ovl. 1889). Zoals in die tijd wel gebruikelijk was, kregen een latere dochter en zoon opnieuw de namen Dedde en Berend. Deze tweede Dedde (geb. 1889, ovl. 1918.) overleed plotseling aan de Spaanse griep. Bij deze ziekte stierven patiënten vaak kort nadat de eerste ziekteverschijnselen begonnen. Zo ook Dedde, die in de ochtend van 12 november 1918 nog in de tuin had gewerkt, maar 's avonds overleed nadat ze plotseling ziek was geworden.

In 1913 werd het Erve Waarsing, net als een aantal andere stukken grond die in het bezit waren van Hinderik Waarsing Trenning en zijn erfgenamen,

verkocht op een boeldag. De familie verhuisde naar Vlagtwedde. Berend Trenning (geb. 1893, ovl. 1972) trouwde in 1918 met Jantina Maarsingh (geb. 1890, ovl. 1942), dochter van Otto Maarsingh (geb. 1852, ovl. 1931) en Grietje Bessembinders (geb. 1850, ovl. 1914). Otto en Margrieta Maarsingh waren broer en zus, en zodoende waren Berend en Jantina dus neef en nicht. Berend en Jantina verhuisden na hun huwelijk naar een boerderij in Veenhuizen die in bezit was van Berends moeder Margrieta. Ze kregen vijf kinderen: Grietje (geb. 1918, ovl. 1938), Dedde (geb. 1920, ovl. 1931), Hindrik (geb. 1924, ovl. 1995), Otto (geb. 1925, ovl. 1926) en Margrietha (geb. 1927, ovl. 1931). Berend werd vanaf 1929 naast boer ook kassier van de boerenleenbank van Onstwedde, die op 6 juni van dat jaar werd opgericht.

De opkomst van coöperatieve boerenleenbanken

In de tweede helft van de negentiende eeuw vond er modernisering plaats in de Nederlandse landbouw, onder

De oprichtingsakte van de boerenleenbank van Onstwedde, 1929. Akten betreffende coöperatieve verenigingen, nr. 9320.
Via: www.delpher.nl

andere op het gebied van meststoffen en gewassen.¹ Vernieuwingen kostten vaak veel geld. Voor de meeste boeren was geld lenen de enige optie om te kunnen investeren in hun bedrijf. Er waren echter maar weinig mogelijkheden voor boeren om geld te lenen. Zo bestonden, zeker op het platteland, nog nauwelijks banken. De meest gangbare manier om destijds aan krediet te komen was door onderling geld te lenen, maar daar zaten ook nadelen aan. Zo was de tussenkomst van een notaris nodig, wat hoge kosten met zich meebracht waardoor deze manier van geld lenen niet voor iedereen haalbaar was.² De agrarische crisis van de laatste decennia van de negentiende eeuw versterkte de vraag naar kredietvoorzieningen voor boeren.³

In 1886 werd de Staatscommissie voor de landbouw opgericht, die kort na haar oprichting een onderzoek liet uitvoeren naar de kredietbehoefte in de Nederlandse landbouw. De Staatscommissie kwam tot de conclusie dat de gebrekkige kredietverlening op het platteland een structureel probleem was en dat het technologische vernieuwingen belemmerde.⁴ Kredietcoöperaties waar boeren geld konden lenen zouden de oplossing zijn.

Het aantal boerenleenbanken groeide snel na 1900. Eind 1900 waren er meer dan zeventig banken. Een decennium later telde Nederland bijna zeshonderd boerenleenbanken, en in 1920 waren dat er al meer dan 1.100.⁵ Rond 1930 had elke gemeente wel een of meer kredietcoöperaties, waardoor er een landelijk netwerk ontstond van zelfstandige landbouwkredietbanken. De boerenleenbanken waren onderverdeeld in twee landelijke organisaties, de Coöperatieve Centrale →

De boerderij in Veenhuizen waar Berend Trenning en Jantina Maarsingh na hun huwelijk gingen wonen en Berend boer werd. In 1933 stopte hij als landbouwer en in 1938 verhuisde het gezin van Veenhuizen naar Onstwedde. Jaartal en fotoğraf onbekend. Collectie familie Trenning.

Raiffeisen-Bank (CCRB) in Utrecht en de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank (CCB) in Eindhoven, beiden opgericht in 1898.

De Onstwedder boerenleenbank

De boerenleenbank van Onstwedde werd dus in 1929 opgericht. Eerder waren er al boerenleenbanken tot stand gekomen in onder andere Ter Apelkanaal (1906), Vlagtwedde en Bourtange (1912) en Sellingen (1918).⁶ De Onstwedder oprichters, waaronder Berend Trenning, waren hoofdzakelijk landbouwer van beroep, al bevonden zich onder hen ook kunstmest-handelaar Berend Wolfs en logementhouder Hendrik de Vries. In de oprichtingsakte wordt het doel van de bank vermeld: "verbetering van het landbouwbedrijf, in den ruimste zin van het woord."⁷ De bank wilde dit doel bereiken door voorschot of krediet te verlenen aan haar leden, te beleggen met de gedoneerde gelden, een reservefonds te vormen en een spaarbank te stichten.

De meeste banken hadden in hun beginperiode nog geen eigen gebouw. In plaats daarvan werden ze ondergebracht in de woning van de kassier, die verantwoordelijk was voor de boekhouding en administratie.⁸ De bank was meestal slechts een paar uur per week geopend. Het bestuur van de boerenleenbank van Onstwedde koos Berend Trenning als kassier. Hij hield elke dinsdag van 17:00 tot 19:00 uur zitting in Café De Vries aan de Dorpsstraat van Onstwedde. In eerste instantie deden de meeste kassiers hun taken voor de bank naast hun andere werkzaamheden en ontvingen ze een bescheiden vergoeding voor hun inzet. Toen de

banken groeiden en steeds meer leden kregen, vond er professionalisering plaats. Ook kregen kassiers een salaris waardoor zij zich volledig op de bank konden gaan richten.⁹ Voor Berend lijkt dit ook het geval te zijn geweest, want in 1933 werd er een boeldag gehouden bij zijn boerderij in Veenhuizen "wegens opheffing der boerderij".¹⁰ Het werk voor de bank nam zoveel tijd in beslag dat Berend zijn werk als landbouwer neerlegde en zich volledig ging richten op zijn taken als kassier. In 1938 werd door het bestuur van de boerenleenbank een perceel aangekocht aan de Havenstraat in Onstwedde waarop zij een kassierswoning lieten bouwen met kantoorruimte voor de bank.¹¹ Berend en zijn gezin verhuisden vervolgens van de boerderij in Veenhuizen naar het nieuwe pand in Onstwedde.

De tweede generatie

Nadat in 1938 dochter Grietje en in 1942 echtgenote Jantina overleden, bleef Berend achter met zoon Hindrik. Na het afronden van de landbouwschool kwam Hindrik in 1947 bij zijn vader in de boerenleenbank werken. Hindrik trouwde in 1953 met Albertine Sterenborg (geb. 1932, ovl. 2018), dochter van Nanne Sterenborg (geb. 1904, ovl. 1985) en Eltje Bruggers (geb. 1907, ovl. 1997). Het jonge echtpaar woonde bij hun (schoon)vader in de kassierswoning bij de bank. In 1958 ging Berend met pensioen. Hindrik volgde hem op als directeur. Berend bleef betrokken en was nog vaak in de bank te vinden om te helpen met kleine klusjes. In 1972 werd het kantoor in Onstwedde verbouwd en uitgebreid. Een paar jaar later, in 1975, fuseerden de CCRB en de CCB, de landelijke organisaties voor boerenleenbanken, tot één nieuwe

Vlnr: Berend Trenning, Hindrik, Grietje en Jantina Maarsingh in 1932. Fotograaf H. de Jong, Winschoten. Collectie familie Trenning.

Berend en Hindrik Trenning aan het werk in de boerenleenbank, 1966. Collectie familie Trenning.

coöperatieve bank: de Rabobank, een samenvoeging van 'Ra'iffeisenbank en 'Bo'erenleenbank. De boerenleenbank van Onstwedde ging daarna verder als Rabobank Onstwedde.

In 1986 ging ook Hindrik met pensioen waarbij er een kort interview met hem geplaatst werd in het *Nieuwsblad van het Noorden*. Hindrik blikte hierin terug op de veranderingen die plaats hadden gevonden in het bankwezen. Zo was Berend als kassier als enige betaalde kracht begonnen bij de boerenleenbank, vanaf 1947 vergezeld door Hindrik. In 1986 werkten er vijf personeelsleden en bestond het werkgebied van de Rabobank uit ongeveer vierduizend mensen. Toch kende Hindrik de meeste van zijn klanten persoonlijk: "Ik ben gebonden aan Onstwedde. Ik ken mijn klanten en zij stellen er prijs op dat ik naar hun wel en wee vraag. Dat geldt voor zowel hun persoonlijke als financiële problemen. Soms adviseer ik bijvoorbeeld nog een jaartje te wachten met een grote lening. Ik weet dan dat het die persoon beter zal uitkomen."¹² De grote kracht van de coöperatieve boerenleenbanken was de lokale benadering, die hier door Hindrik geïllustreerd wordt. De directeur van de Amsterdamsche Bank, F.S. van Nierop, noemde dit al in 1885: "wie den kleinen landbouwer crediet wil geven, moet hem persoonlijk kennen, zich in staat stellen diens karakter, de doeleinden, waarvoor hij het crediet wenscht te bezigen en de waarborgen,

die hij aanbiedt, door eigen waarneming volledig te beoordeelen, zijne verrichtingen en gedragingen gestadig nauwlettend gade te slaan."¹³ Ruim honderd jaar later gold dit dus nog steeds. Met de pensionering van Hindrik in 1986 werkte er voor het eerst in meer dan een halve eeuw geen Trenning op de bank in Onstwedde. Het kantoor bleef daarna nog bijna twintig jaar bestaan, tot het in 2005 gesloten werd. ■

De coöperatieve boerenleenbank in Onstwedde, 1954. Fotograaf onbekend. Collectie familie Trenning.

- 1) R. Rommes, *Voor en door boeren? De opkomst van het coöperatiewezen in de Nederlandse landbouw vóór de Tweede Wereldoorlog* (Hilversum 2014), 239.
- 2) Rommes, *Voor en door boeren*, 249.
- 3) De Rabobank door de tijd (2018), 10. <https://www.rabobank.com/nl/images/2018-r652-rabodoordetijd-vdef.pdf>. Geraadpleegd op 12-1-2022.
- 4) De Rabobank door de tijd, 8.
- 5) Rommes, *Voor en door boeren*, 264.
- 6) https://bedrijfshistorie.rabobank.com/images/stambomen/Groninger_Land.pdf. Geraadpleegd op 15-1-2022.
- 7) Bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant van Woensdag 7 Augustus 1929, nr. 152. Via: www.delpher.nl. Geraadpleegd op 12-1-2022.
- 8) Rommes, *Voor en door boeren*, 272.
- 9) Ibid, 272.
- 10) N.N., 'Boeldag Veenhuizen', *De Noord-Ooster* (8-4-1933).
- 11) N.N., 'Uit de omgeving', *Winschoter Courant* (14-6-1938).
- 12) Niek Vaders, 'Voor het eerst sinds opening bank geen Trenning', *Nieuwsblad van het Noorden* (25-4-1986).
- 13) F.S. van Nierop, 'Europeesch landbouwcrediet', *De Gids* (1885) 447-450 en 457-459.

Jan van Linge in zijn woning in Vlagtwedde.
Foto: André Dümmer, 2022.

**“Ik had wel veel
verantwoordelijkheid, maar
ik vond het prachtig werk”**

Jan van Linge: een jeugd in Overijssel, een werkzaam leven in Westerwolde

Tientallen jaren gaf Jan van Linge leiding aan de grote ‘fabrieksboerderij’ in Veelerveen. Een agrarisch vakman bij uitstek vertelt over zijn jeugd in Overijssel en werkzame leven in Westerwolde.

door Tjarko van Dijk

De 'fabrieksboerderij' van de Aardappelmeelfabriek Westerwolde in Veelerveen waar Jan van Linge met zijn vrouw en kinderen woonde en als bedrijfsleider een werkzaam leven doorbracht. Schilderij: Geert Schreuder, 2022.

December: de dagen zijn kort en de luchten grijs. Ook op de decemberdag, dat ik Jan van Linge ontmoet in zijn huis in Vlagtwedde. Maar bij hem thuis vergeet ik direct het sombere decemberweer, licht en comfortabel ingericht als zijn huis is. Nog voordat we zitten, roept Jan meteen al de eerste vraag op wanneer hij zegt: "Ik kom hier niet vandaan hoor."

"Maar waar heeft jouw wieg dan wel gestaan Jan?", vraag ik gelijk.

"Ik kom uit Dedemsvaart", vertelt hij. "Mijn vader had daar een boerenbedrijf en daar ben ik geboren in 1931. Oorspronkelijk stamt mijn familie uit Groningen. Grootvader Arent van Linge kwam uit Veendam. De familie had een aardappelmeelfabriekje, een handelonderneming en veenderijen in de buurt van Stadskanaal, meen ik. Maar grootvader Arent had wel zin in boeren en toen heeft hij woeste gronden bij Dedemsvaart gekocht, die ontveend waren en daar is hij toen een boerenbedrijf begonnen. Mijn vader, Jan Roelof, heeft zijn boerenbedrijf voortgezet en later op zijn beurt mijn jongste broer."

"Hoe heette jouw moeder?"

"Zij heette Hendrikje Kraal. Haar ouders hadden een veeteeltbedrijf in de buurt van Meppel."

"Heb jij ook broers en zussen?"

"Ja, ik heb twee broers en één zuster. Mijn oudste broer is na wat omzwervingen boer geworden in de IJsselmeerpolder en mijn jongste broer is op de boerderij in Dedemsvaart gebleven. Mijn zus is met een boerenzoon uit Usquert getrouwd en zij is toen in Usquert gaan wonen."

De boerderij bij Dedemsvaart waar Jan van Linge geboren werd.
Foto: collectie Van Linge.

Kindertijd in de oorlogsjaren

"Jij groeide als kind dus op in Dedemsvaart op de boerderij. Hoe kijk jij nu terug op die kindertijd?"

"Een belangrijk deel van die kindertijd vond plaats in de oorlogsjaren van 1940 tot 1945. Dat is een hele belevenis voor mij geweest. Voor iedereen natuurlijk, maar als kind beleef je dat heel anders dan een volwassen iemand. Voor mij als kind was het vooral een spannende periode."
"Kun je je daar nog wat van herinneren?"

"Ja heel goed. Dat raak je nooit meer kwijt. Ik weet bijvoorbeeld nog heel goed dat de oorlog uitbrak. Onze moeder kwam ons wekken en ze zei: "De Duitsers vallen Nederland binnen." Er waren allemaal ontploffingen te horen en toen is mijn vader na het ontbijt, op de fiets gaan kijken wat er gebeurde. Er bleken bruggen in de doorgaande weg van Coevorden naar Zwolle te zijn opgeblazen. Die weg liep via Dedemsvaart. Ik was een avontuurlijk kind en minstens net zo nieuwsgierig als mijn vader. Dus ik wilde ook weten wat er gaande was en ik heb toen met een paar andere kinderen uit de buurt een plek opgezocht op ons land waar je een goed uitzicht had. Op een gegeven moment zagen wij Duitse ordonnansen, militaire boodschappers, op motorfietsen aankomen en die spraken met een boer die daar op de hoek woonde. Ik wist dat toen nog niet, maar die man sympathiseerde met de Duitsers en ging met die ordonnansen in gesprek. Ik kon zien dat zij samen op een kaart keken, maar ik kon natuurlijk niet horen wat er gezegd werd. Die ordonnansen gingen daarna weer terug en een tijd later zagen we toen een hele kolonne Duitse soldaten langskomen. Die zijn daarna Dedemsvaart

ingetrokken. Waarheen ze toen verder getrokken zijn, weet ik niet. Maar ik vond het allemaal heel erg spannend en realiseerde mij helemaal niet dat mijn moeder hevig ongerust was omdat zij niet wist waar ik was.

De bevrijding in 1945 kan ik mij ook nog heel goed herinneren. Eigenlijk hadden we toen hetzelfde beeld als in 1940 met als verschil dat toen alles gemotoriseerd was. Toen waren het de Canadezen die vanaf Coevorden kwamen. Een aantal jongens en ik waren hen tegemoet gefietst. De Canadezen reden in carriers. Dat waren pantserwagens. Je had ze op rupsbanden, maar ook op luchtbanden. Daar zaten die soldaten op en in. En toen werd er op een gegeven moment geschoten vanuit het dorp in de richting waar de Canadezen vandaan kwamen."

"Daar was jij bij?"

"Ja dat klopt, maar vanuit de verte natuurlijk. De Canadezen reden eerst achter elkaar, maar toen er geschoten werd gingen ze naast elkaar rijden in de richting van waaruit ze dachten dat er geschoten werd. We konden dat heel goed zien. Het waren verkenner, die door het dorp reden en spraken met mensen van de ondergrondse. Maar in de namiddag zijn

ze weer teruggegaan naar hun basis. Toen begonnen mensen van de ondergrondse met het oppakken van NSB'ers, die ze in een schoolgebouw opsloten. Maar er bleken nog steeds Duitse soldaten in het dorp te zijn, die zich eerder verstoppt hadden. Die kwamen tegen de avond weer tevoorschijn en lieten de gevangenen NSB'ers weer vrij."

"Heb jij dat zien gebeuren?"

"Nee dat laatste niet. Dat heb ik uit de verhalen die ik na de oorlog hoorde over hoe de bevrijding is geweest bij ons."

"Merkt je nou veel van de Duitsers bij jullie in de oorlogsjaren?"

"Meestal niet rechtstreeks, maar je voelde toch wel altijd een zekere spanning over bepaalde zaken. Bijvoorbeeld als over de verduistering gesproken werd en je wist natuurlijk steeds dat we bezet waren. Tegelijkertijd vond je ook dingen gewoon die dat niet waren. Bij mijn oma die niet ver bij ons vandaan woonde, woonde een jongen in huis die medicijnen studeerde. Ik denk, dat hij van Joodse komaf was. Hij heette Israël van achternaam. Zijn voornaam was Hans. Hij woonde daar en dat was gewoon zo. Daar dacht ik als kind helemaal niet over na. Later wel natuurlijk."

"Je lagere schooltijd speelde ook voor een deel in de oorlog. Wat herinner je je daarvan?"

"Nou vooral de dingen die allemaal buiten school gebeurden en die je als kind allemaal veel interessanter vond dan school. De tien of vijftien mattenvlechters uit Genemuiden bijvoorbeeld, die op onze boerderij kwamen helpen bij de aardappeloogst, omdat onze eigen mensen tewerk waren gesteld in Duitsland. En de mensen die bij ons aan de deur kwamen op zoek naar voedsel en lopend of op fietsen met slechte banden lange tochten gemaakt hadden en die soms bij ons bleven overnachten. Kortom, er gebeurde heel veel, maar vooral buiten de school."

Vormende jaren in Meppel, Groningen en de Noordoostpolder

"Tegen het eind van de oorlog had je je lagere school af. Wat ben je na de lagere school gaan doen?"

"Ik moest toen naar een school die voorbereide op de HBS. Je ging dan wel naar een lagere school, maar die had een aparte voorbereidingsklas voor de HBS. Dat duurde één jaar en was in Meppel, zo'n 25 kilometer bij ons vandaan. Ik was daar in de kost bij een onderwijzersgezin. Dat speelde allemaal direct na de oorlog. Na die school ben ik naar de HBS gegaan in Meppel. Daar heb ik de driejarige HBS gedaan en daarna ben ik in 1949 naar de landbouwschool in Groningen gegaan."

"Was dit de middelbare of de hogere landbouwschool?"

"Dat was de hogere landbouwschool, maar die heb ik niet afgemaakt. Ik ben toen tussentijds overstapt naar de middelbare landbouwschool. Dat was ook in Groningen. De oorzaak was dat ik een beetje problemen met de talen had."

"Toen heb je dus de middelbare landbouwschool gedaan en wanneer had je die af?"

"Dat weet ik niet precies meer. Dat moet begin jaren vijftig geweest zijn."

"Wat wilde jij toen gaan doen?"

"Daar had ik op dat moment nog geen duidelijk beeld van. Ik kon met mijn opleiding heel veel kanten op. Ik herinner mij dat ik toen nog een keer gesolliciteerd heb op een baan in Afghanistan. Het ging om een ontwikkelingsproject op agrarisch gebied. Maar het ging niet door en toen ben ik als volontair gaan werken op twee verschillende boerderijen in de Noordoostpolder. Een volontair is eigenlijk een soort stagiair. Je verdient nog niks, hooguit wat zakgeld, maar je draait met alles mee en je doet veel ervaring op."

De 'fabrieksboerderij' in Veelerveen

"Wanneer begint dan jouw eerste betaalde baan?"

"Nou dat was hier in Veelerveen bij de Aardappelmeelfabriek Westerwolde. Ik werd daar in 1958 assistent-bedrijfsleider op de boerderij die hoorde bij de fabriek."

"Hoe zit dat precies. Er was een boerderij en er was een fabriek?"

"Ja, dat klopt. In 1913 werd de →

Veerle: Veerlesterweg 33-48, fabriekswoningen van de Aardappelmeelfabriek Westerwolde. Foto: M.A. Douma, 1974, Groninger Archieven NL-GnGRA_818_15840.

Coöperatieve aardappelmeelfabriek Westerwolde opgericht in Veerle op initiatief van de landbouwvereniging Vriescheloo. In samenhang daarmee ontstond de boerderij die hoorde bij de fabriek. De fabriek kocht namelijk zo'n 250 hectare woeste grond op dat als vloeiveld gebruikt werd om het afvalwater van de fabriek te zuiveren, voordat het in het kanaal geloosd werd. Aanvankelijk werd het grootste deel van het land van de boerderij gebruikt als vloeiveld, maar er konden op een deel van die landerijen ook nog gewassen verbouwd worden. Na de Tweede Wereldoorlog werd de boerderij geherstructureerd. Men ging toen over op een ander systeem om het afvalwater te zuiveren. Er werd een bassin aangelegd van dertig hectare, dat in drie vakken was verdeeld. Hier werd het afvalwater op geloosd om het te zuiveren. Het overige deel van de gronden van de boerderij werd vanaf dat moment gebruikt voor akkerbouw en ook nog een deel van het bezinkingsbassin kon daarvoor gebruikt worden. Op de gronden van de boerderij werden gewassen als aardappelen, bieten en graan verbouwd. Na de sluiting van de aardappelmeelfabriek in Veerle waren er geen bezinkingsbassins meer nodig. Hierdoor had het akkerbouwareaal van de boerderij bij de verkoop in 1972 een omvang bereikt van bijna 250 hectare. Ik ben op de boerderij tot 1962 assistent-bedrijfsleider

gebleven. In dat jaar ging mijn voorganger met pensioen en werd ik bedrijfsleider."

"Dus toen had je de verantwoordelijkheid voor het hele bedrijf?"

"Ja, zo is het. Ik had wel veel verantwoordelijkheid, maar ik vond het prachtig werk. Toen ik het overnam, werkten we daar nog met dertien man. Mijn voorganger had er nog vijftien, meen ik. Maar we gingen steeds meer mechaniseren en op het laatst had ik nog maar drie man personeel."

"Op een gegeven moment stopte de fabriek. Wat gebeurde er toen met de boerderij?"

"De fabriek ging in 1962 fuseren met twee andere aardappelmeelfabrieken. Die in Ter Apelkanaal en Musselkanaal. Toen werd het de WTM: Westerwolde, Ter Apelkanaal en Musselkanaal. De productie in Veerle werd gestopt en overgebracht naar de twee andere fabrieken."

"Maar wat gebeurde er toen dan met jouw boerderij?"

"Nou de boerderij ging gewoon door. WTM heeft een jaar of acht bestaan en de boerderij was in die tijd een onderdeel van WTM. Maar toen al die andere fabrieken er bijkwamen en het geheel de Avebe werd, verkocht de WTM de boerderij. De boerderij werd gekocht door de Duitse landbouwer Westermann. Die was eigenaar van een groot agrarisch bedrijf bij Dortmund. Dat had hij

moeten afstaan voor stadsuitbreiding. Hij kocht de ‘fabrieksboerderij’ voor 3,3 miljoen gulden.”

“Maar jij was daar bedrijfsleider. Wat gebeurde er toen met jou dan?”

“Het hele bedrijf ging naar Westermann met al het personeel en alle machines.”

“Dus jij ging ook voor Westermann werken als bedrijfsleider van de boerderij?”

“Ja, dus er veranderde eigenlijk niet zoveel voor mij. De familie Westermann bleef in Dortmund wonen. Het was gewoon een belegging voor hem.”

“Hoe lang is dat doorgegaan? Ben je tot aan je pensioen daar blijven werken?”

“Ja, tot aan mijn pensioen in 1992 ben ik bedrijfsleider gebleven van die grote boerderij. En al die tijd woonden wij, mijn vrouw, de kinderen en ik, op de boerderij in Veelerveen.”

“Heb jij je vrouw hier in Westerwolde ontmoet?”

“Nee, mijn inmiddels overleden echtgenote Gonda Luchtenbelt, heb ik niet hier ontmoet, maar in Zwolle. Zij was opgegroeid op een boerenbedrijf aan de IJssel. Ik woonde en werkte toen al wel in Veelerveen. Ik ben in Veelerveen begonnen in de kost, vlak bij de boerderij. Later, toen wij getrouwd zijn, konden we een huis krijgen in Vlagtwedde. En toen ik bedrijfsleider werd, zijn we dus op de boerderij in Veelerveen gaan wonen. Onze kinderen, we kregen vier dochters: Wilma, Hetty, Tjietka en Anja, zijn in tegenstelling tot mijn vrouw en ik wel echte Westerwolders. Zij zijn alle vier in Westerwolde opgegroeid.”

Jan van Linge en Westerwolde

“Dus eigenlijk kun je zeggen: alles wat in een mensenleven van belang is, heeft in jouw leven, op een enerverende jeugd in Overijssel na, in Westerwolde plaats gevonden?”

“Ja, dat klopt.” Het is een tijdje stil en dan zegt Jan bedachtzaam: “Ik heb Westerwolde heel goed leren kennen door mijn werk en doordat ik in verschillende besturen actief geweest ben van organisaties zoals de Herinrichtingscommissie Westerwolde, de Westerwoldse Landbouwmaatschappij en de Veenkoloniale boerenbond.¹ Hierdoor, maar toch boven alles omdat mijn vrouw en ik hier ons gezin hebben zien opgroeien, betekent Westerwolde heel veel voor mij.” ■

1) Voor zijn vele maatschappelijke activiteiten ontving Jan van Linge de koninklijke onderscheiding van Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

De ‘fabrieksboerderij’ waar Jan van Linge vanaf 1962 bedrijfsleider was. Foto: collectie Van Linge.

Ter gelegenheid van zijn negentigste verjaardag in 2021 maakte Jan van Linge een ballonvaart. Hier kijkt hij uit over Westerwolde. Foto: collectie Van Linge.

Het Spaanse diep

In het spoor van het kanaal van 1483

In de vorige *Terra Westerwolda* schreef ik over een scheepvaartkanaal tussen Bellingwolde en Rhede dat er nooit kwam. Dit was niet de eerste, noch de laatste keer dat Groningen probeerde een directe scheepvaartverbinding te maken van Westerwolde naar de Eems. Op de kaart die ik in dat artikel besprak, verwees Cornelius Adgerus – die de kaart tekende – naar nog een eerder kanaal. Deze zou van Heede aan de Eems naar de Westerwoldse Aa hebben gelopen, maar het werk werd niet voltooid. Het liep ten noorden van Bourtange en haalde – volgens de kaart – de Aa net niet.

door Lieuwe Jongsma

Volgens Adgerus was dit kanaal zestig of zeventig jaar eerder gegraven. Waarschijnlijk was het kanaal waar hij in 1587 naar verwijst echter al meer dan honderd jaar oud. Al in 1483 sloot de Stad een verdrag met Münster voor het graven van “een gracht” van de Eems bij Heede tot aan de stad Groningen.¹ Het verdrag beschrijft de route van de gracht: ten zuiden van Heede bij het “Diekhuse” uit de Eems richting het Westen tot de beek genaamd de “Weyte”, vervolgens via Vlagtwedde naar de Aa bij Wedde. Het kanaal moest zo diep en breed worden dat een schip volgeladen met graan, boter of andere waren er doorheen kon varen.

Het kanaal is echter nooit voltooid. Hoe weten we dat? In 1486 sloten Münster en Groningen nog een verdrag. Hierin beloofde de bisschop dat hij de Stad het door hen geïnvesteerde bedrag zou terugbetalen als het kanaal er niet kwam.² In 1502 houdt Groningen Münster aan deze belofte: de Stad stuurt een rekening van vierhonderd goudgulden.

Op zoek naar het Spaanse diep

Ruim honderd jaar later is de urgentie van een kanaal tussen de Westerwoldse Aa en de Eems groter dan ooit: Groningen wordt belegerd door Staatse troepen en is aan alle kanten ingesloten. Wanneer Diederik Sonoy in 1580 de Bourtanger zandrug bezet, is Groningen volledig van de buitenwereld afgesloten. Op dat moment worden de plannen voor het kanaal van 1483 weer nieuw leven ingeblazen. Omdat het kanaal vooral belangrijk was om Spaanse troepen en oorlogsmateriaal te vervoeren, kreeg het de toepasselijke naam: het Spaanse diep.

Het ligt voor de hand dat bij het graven van het Spaanse diep gebruik is gemaakt van de overgebleven delen van het kanaal van 1483. Waar liep dit kanaal precies rond Bourtange en aan de Duitse zijde van de grens? Het antwoord op deze vraag vinden we op kaarten uit de afgelopen vijf eeuwen.³

1) Groninger Archieven, t. 2041, inv. nr. 1474, verdrag tussen de bisschop, de stad Munster en de stad Groningen over een gracht van uit de Eems bij Heede tot aan de stad Groningen, 1483.

2) Petrus Johannes Blok, *Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland* (Den Haag: Algemene Landsdrukkerij, 1888), 200.

3) Dit artikel toont uitsneden van de kaarten. De kaarten uit de collectie van de Groninger Archieven zijn volledig te zien via: www.beeldbankgroningen.nl

Uitsnede uit een schetskaart door A. Verburgh, kopie van een oudere kaart, 1738. Collectie Groninger Archieven, tg. 1536, inv nr. 941.

In 1738 maakte de Groningse stadsbouwmeester Antoni Verburgh een kopie van een oude schetskaart van het grensgebied tussen Bourtange en de Dollard. De datering van de originele kaart is niet bekend, maar het is waarschijnlijk dat deze uit de zeventiende eeuw stamt. De kaart laat zien dat het "Spanjaardsdiep" ten noorden van Bourtange liep, maar door het ontbreken van details is de precieze locatie lastig te bepalen.

Op de kaart stopt het kanaal bij de Vlagtwedderstraat even ten noordwesten van Bourtange. Dit moet ongeveer zijn geweest waar nu de Oude Jodenkerkhoflaan ligt. De beek de Weyte wordt dus niet gehaald.

In de jaren 1750 verscheen van de hand van Willem Tiberius Hattinga en zijn zoons Anthony en David Willem Carel de *Atlas der Frontieren*. Deze handgetekende atlas uit de collectie van de Groninger Archieven geeft een gedetailleerd beeld van de Nederlandse oostgrens,

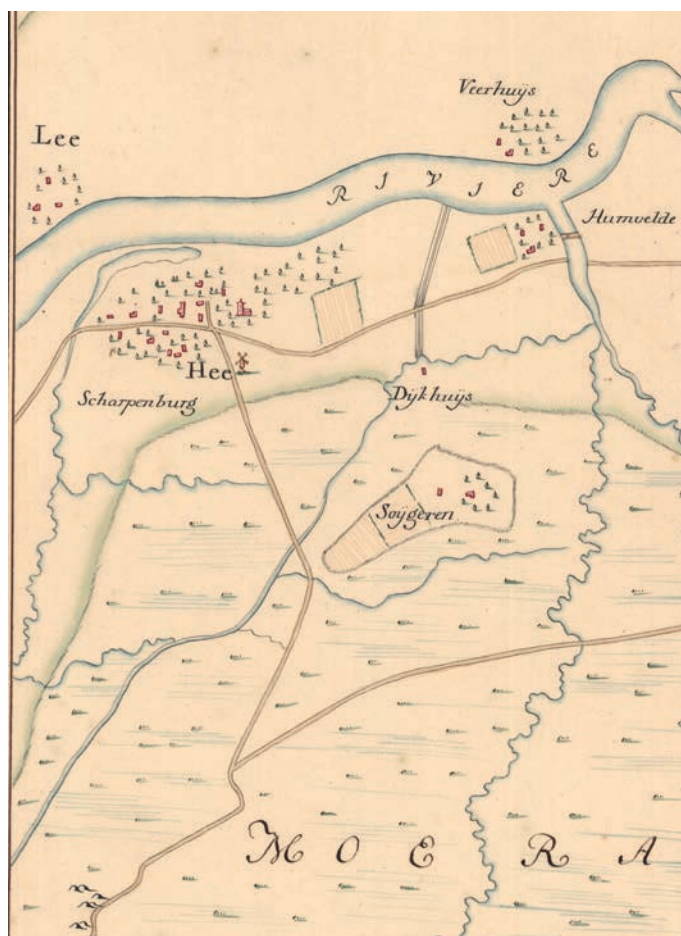

Uitsnede uit kaart 28 (Bellingwolder schans, Bourtange en landen tot de Eems) uit de *Atlas der Frontieren* van W.T. Hattinga en D.W.C. en Anth. Hattinga, 1751-1754. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv nr. 1048.28.

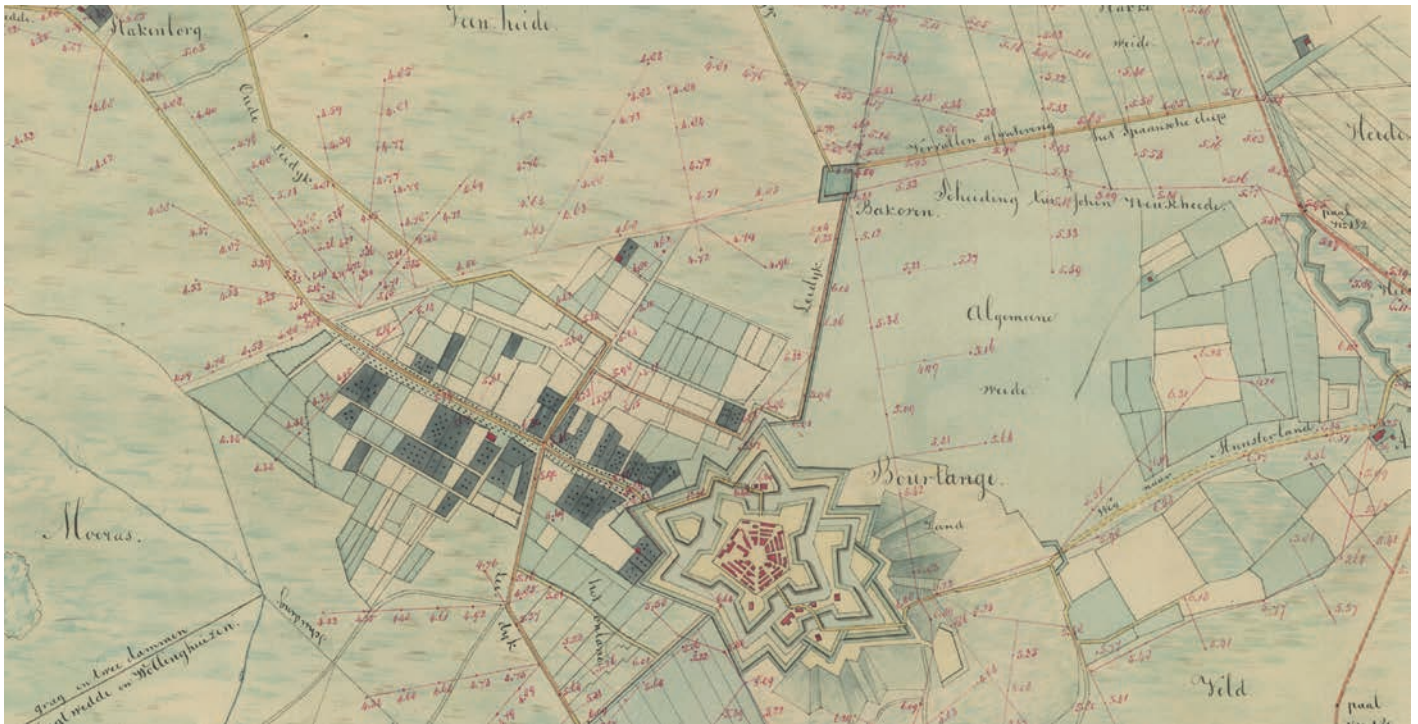
in het bijzonder die van Overijssel, Drenthe en Groningen. Daarnaast bevat de atlas een aantal kaarten van vestingwerken, zoals die van Groningen en Delfzijl.

Op de kaart van het gebied tussen vesting Bourtange, de Bellingwolderschans en de Eems zien we weer het "Spanjaards Diep" liggen. Ditmaal hebben we wat meer context om de locatie van het kanaal te bepalen. Zo zien we dat het aan de Nederlandse kant van de grens samenstroomt met een ander kanaal dat richting "Roede" [Rhede] stroomt. Een restant hiervan heet vandaag de dag de Rille. Waar de Rille en het Spaanse diep samen kwamen, ligt tegenwoordig redoute de Bakoven.

Op een andere kaart in de *Atlas der Frontieren* kunnen we de loop van het Spaanse diep verder volgen, al wordt hier de naam er niet bij vermeld. Hier zien we dat het kanaal precies de route volgt die in het verdrag van 1483 werd beschreven: ten zuiden van Heede uit de Eems, langs het "Dijkhuys" en vervolgens richting het westen. →

Uitsnede uit kaart 10 (Rivier de Eems en moerassige heide in het Munsterse) uit de *Atlas der Frontieren* van W.T. Hattinga en D.W.C. en Anth. Hattinga, 1751-1754. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv nr. 1048.13.

Uitsnede uit Kaart van de Sellinger-sloot en het fort de Bourlange [etc.] door Kapt. ir. Biben, 1834-1836. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv nr. 2834.2.

‘Een vervallen afwatering’

In de jaren 1834 tot 1836 maakte de genie een aantal gedetailleerde kaarten van het gebied. Dit gebeurde onder leiding van militair ingenieur kapitein J.C. Biben. Op drie van deze kaarten is het Spaanse diep te zien. Op de eerste kaart zien we dat de situatie in 1834 veel herkenbare elementen bevat: redoute de Bakoven en de Linie bij Abeltjeshuis staan op de kaart en ook de verkaveling en het stratenpatroon hebben veel herkenbare elementen. Op deze kaart zien we duidelijk dat de Bakoven midden in het pad van het Spaanse diep ligt. Dat kanaal wordt hier overigens beschreven als een “vervallen afwatering”. Ook hier is het kanaal richting Rhede – de Rille – ingetekend, al heet het hier: “Het oude diep”. Het lijkt er op dat het Spaanse diep tussen de Bakoven en de Vlagtwedderstraat tussen 1750 en 1834 is gedempt. Overigens zien we even naar het westen, aan de andere kant van de Vlagtwedderstraat, een beekje op de kaart. Dit was de “Weyte” die werd genoemd in het verdrag van 1483. Tussen het beekje en het Spaanse diep hebben hoogstens vijfhonderd meter gezeten.

De volgende kaart laat de loop van het Spaanse diep aan de Duitse kant van de grens zien. Helemaal in het westen zien we nog net redoute de Bakoven liggen. Aan de tekening kunnen we zien dat aan Nederlandse zijde het kanaal aan het verdwijnen is. Aan de Duitse kant lijkt hier nog geen sprake van.

De derde kaart geeft het stuk van het Spaanse diep tot aan de Eems weer. Als we de kaart van Biben over een

Uitsnede uit Kaart van de landstreek tusschen de Bourlange en de rivier de Eems [etc.] door Kapt. ir. Biben, 1834-1836. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv nr. 2834.5.

hedendaagse satellietfoto heen leggen, dan zien we dat grote delen van het Spaanse diep vandaag nog zichtbaar zijn in de contouren van het landschap. Even ten oosten van de A31, bij de kruising van de Hubertusstrasse en Siedlerstrasse, ligt ten zuiden van de weg een sloot met de naam Sabmoorgraben. Deze sloot loopt verder in zuidoostelijke richting en volgt precies het pad van het Spaanse diep zoals dat op de kaart van Biben getekend is. Ten zuiden van Heede, bij het buurtschap Kleines Feld, loopt de sloot plotseling dood. Even verderop pakt een sloot genaamd de Schukenbrockgraben het spoor weer op. Daarna volgt de Dersumer Schloot, die naast weg Zum Siel loopt. De naam van deze weg herinnert nog aan het sluisje waar het water van het Spaanse diep in de Eems liep.

In 1815 werd het Topographisch Bureau opgericht. De kaarten die dit bureau maakten, waren de eerste decennia nog niet erg gedetailleerd. Vanaf het eind van de negentiende eeuw verschenen moderne topografische kaarten met meer detail ten tonele.⁴ Op deze kaarten zien we rond 1900 nog het "Spanier Tief" ingetekend. De route wijkt echter af van die op eerdere kaarten. Ook is hij zeer kort: hij begint net ten noorden van Neurhede en houdt op bij de grens. Even later verdwijnt het Spaanse diep van de kaart.

Op een topografische kaart uit 1934 vinden we geen vermelding meer van het Spaanse diep. Wel zien we een rechte lijn in het verlengde van de Bakovenkade die het patroon van de overige verkaveling doorbreekt, precies op de plek waar ooit het kanaal lag. Op Nederlandse kaarten na 1900 is het Spaanse diep niet meer te vinden. Waarschijnlijk geeft de lijn een sloot aan die inmiddels ook verdwenen is.

Op deze plek is alles wat rest van het Spaanse diep een donkere streep in het veld die je, als je heel goed kijkt, op satellietfoto's kunt zien. Aan de Nederlandse kant van de grens ligt ten noorden van de Bakovenkade nog een strook grond die net wat lager ligt dan het omliggende land.

Conclusie

Aan de hand van de kaarten kunnen we vrij precies de route reconstrueren die het Spaanse diep moet hebben gevolgd. We zien dan ook dat deze overeenkomt met de route die het verdrag van 1483 beschreef. De sporen hiervan zijn nog in het landschap te zien. Op sommige plekken stroomt er zelfs nog water, zoals in de Sabmoorgraben bij Heede. De kaarten uit de afgelopen eeuwen laten ook zien hoe het Spaanse diep langzaam maar zeker uit ons collectieve geheugen is weggeglip. Vanaf 1900 treffen we de naam niet meer op kaarten aan. Toch is het kanaal niet helemaal vergeten: even verderop ligt aan de Duitse zijde de Weg am spanischen Tief, precies waar op de oude kaarten het Spaanse diep liep. Zouden onze Duitse buren weten naar welke geschiedenis deze straatnaam verwijst? ■

Uitsnede uit *Gebied tussen de grens en de Eems* door Kapt. ir. Biben, 1834-1836. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv. nr. 2834.5.

Uitsnede uit een topografische kaart van rond 1900, via www.topotijdreis.nl

Uitsnede uit topografische kaart No 155 Boertange, 1934. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv. nr. 852.64, topografische kaart uit 1934.

4) U kunt deze kaarten bekijken via een prachtige website van het Kadaster: www.topotijdreis.nl

De tragedie van Isaac Hartog

Een strafzaak vol onverwachte wendingen voor het gericht van Wedde

Koninklijke Hollandsche infanterist, 1806-1810. Het Hollandsche leger wierf middels werfsergeanten ook in het buitenland. Tekening door Carl F. Weiland, Collectie Nationaal Militair Museum te Soesterberg, object 00106071.

Weinig is bekend over Isaac Hartog. Toch bevindt zich in het archief van de jurisdictie Westerwolde (1802-1811) een vuistdik dossier over deze man die in de zomer van 1807 vast zat in de gevangenis in Wedde. Dankzij de bewaard gebleven verslagen van de getuigen en de verhoren, krijgen we een beeld van de opmerkelijke levens- en handelswijze van Isaac Hartog. Het verhaal heeft alle ingrediënten voor een kleine tragedie: een diefstal, een arbeidsconflict, een boze vrouw en een gevangenisstraf.¹

door Geert Volders

Achtergrond

Rond 1771 is Isaac Hartog geboren in een Joods gezin in Thorn in Pools Pruisen, het huidige Torún in Polen. Toen hij in 1807 ondervraagd werd, verklaarde hij 36 of 38 jaar oud te zijn. Op de vraag of Isaac getrouwd was, noteerde de klerk het antwoord. “Gedetineerde zegt hij heeft wel een vrouw dog hij leeft niet met dezelve. Zijne vrouw heet Hester, is in Polen getrouwt en was toen in ‘t 14de jaar.” Daar blijft het ook bij wat betreft de informatie over zijn levenswandel in Polen.

Het historische raadhuis in Lingen. De Tecklenburg-Lingische Regering gaf gerichtsvogd Middel toestemming om de verdachte Isaac Hartog mee te nemen naar Wedde. Foto: Thomas Pusch, CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons.

Den ondergeteekende commandant van de Koninklijke Buitenlandsche Hollandse overving, in het land van Münster verzoekt aan alle Militaire en civiele rigters vrij en onoverhinderd te laten passeren en repasseeren met zijne Re(r)dictien die door den werfsergeant Jakob Hartog zijn aan gesoomen voor de Koninklijke Hollandse land armee, om de zelve aan den ondergeteekende Capiteyn en commandant van de overving in het heel land van Münster de zelve over te brengen, des wegens verzoekt den ondergeteekende den genoomde werfsergeant alle Hielp en bystand te verlenen die hij met billighejd soude kunnen voor deeren tot het overbringe zijner Re(r)dictien naar Münster, gegeven aan 3 jener 1807 te Münster
 Den genoomde werfsergeant te verzoeken
 wromghet bij geresing, de zelve is goet voor
 drie weken als den sal den zelve verlegt worden

Middels deze autorisatiepas, getekend door kapiteins Hermans, kon Isaac Hartog zich als werfsergeant voor de Koninklijke Hollandse Werving identificeren.

Polen had het in de late achttiende eeuw zwaar te verduren. Het koninkrijk werd in een drietal delingen (1772, 1793 en 1795) verorberd door Rusland, Oostenrijk en Pruisen. Deze drie landen voerden samen met andere Europese mogendheden – in wisselende samenstelling – vanaf 1792 oorlog met het revolutionaire Frankrijk. Vanaf 1804 regeerde Napoleon Bonaparte als keizer over Frankrijk, maar daarmee keerde de rust niet terug in Europa. Een groot deel van West-Europa kwam door veroveringsoorlogen onder Franse invloed en zo werd in 1806 de broer van de Franse keizer geïnstalleerd als koning van Holland. Dit koninkrijk omvatte ruwweg het huidige Nederland, exclusief de provincie Limburg, maar inclusief het voormalige vorstendom Ostfriesland.

Voor de Franse overheersing was de Republiek der Verenigde Nederlanden een lappendeken van verschillende rechtstoelen. Hoewel het uit de late Middeleeuwen daterende landrecht van Westerwolde reeds was vervangen door een nationale wetgeving, werd er nog steeds recht gesproken in het dorp Wedde en wel door drost mr. Willem de Sitter. In Wedde bevond zich eveneens een gevangenis. Daar zou Isaac Hartog de zomer en herfst van 1807 doorbrengen.

De beschuldiging

Op de vroege morgen van 23 juni 1807 ontdekte de dienstmeid van de schipper Jacob Jacobs Mooij in Oude Pekela dat het zwarte paard van Mooij niet meer in het weiland stond. Mooij moet daarop naar het nabijgelegen tolhek gegaan zijn om te informeren of

men daar iets verdachts had gezien. En jawel. “Naa alle waarschijnlijkheid door een Jood des avonds bevorens door het tolhek met één paard gereden, gestolen zoude zijn”, aldus Mooij.² Aangezien het misdrijf plaats vond in de jurisdictie Westerwolde, moest de aanklacht in Wedde worden ingediend.

De gerichtsvogd Rente Harms Middel moest dus op zoek gaan naar een Jood die in de omgeving gezien was met een paard. Al heel snel slaagde hij er in een verdachte te arresteren. In de verklaring van Middel lezen we hoe hij te werk ging:

“Men was op volgende wijze op het spoor geraakt van het paard en den daader. De comparant [Jacob Jacobs Mooij] heeft namelijk ontdekt, dat even zulken man, zoo gekleedt, als hier gearresteert, was op den 22 dezes des avonds, met een bruin paard in het Tolhuis bij de Pekel-A en nabij het land des comparants geweest was en aldaar een snaps gedronken had; des anderen morgens om 4 uur ongeveer, namelijk den 23 junij was hij van zekeren Johan Hofkamp in het Klooster Ter Apel, ongeveer 6 uur van de Oude Pekela-A naar deze kant, met 2 Paarden namelijk een zwart en een bruin gezien, het geen deeze Johan Hofkamp reeds voorlopig schriftelijk attesteert [bevestigd] heeft, en op begeerte voor het Gerichte getuigen wilde; Van de Pekel-A af en het Klooster Ter Apel, heeft men het spoor geduurig verder tot Dankern, een dorp waar bij een Adellijk Huis is, vervolgd geworden; aldaar hadden hem 2 →

inwoonders gezien, namelijk Josef Masker en Johan Berent Augustinus; in Wesue had de gearresteerde met het zwarte en bruine paard, zich bij den waard Bruning aldaar, 3 uur opgehouden; van daar was hij na Kerkheespe gereden en had aldaar in de herberg bij een weduwe Buers ontbeten en de paarden wat brood laten geven; van daar was hij bij Dalem door de Eems, en toen na Lingen gereden en op dit spoor hebben hem de Gerichtsvoogd Middel en Berent Driefhamer een inwoner in de Pekel-A tot Lingen vervolgt en op het markt alhier aangetroffen.”³

**“Thans ben ik eigenlijk
sergeant in Koninklijke
Hollandsche Dienst”**

Even voorstellen...

De door Driefhamer en Middel in Lingen aangehouden man stelde zich voor als Isaac Hartog. Was hij de paardendief? Op 25 juni werd een eerste verhoor afgenomen en in een verslag vastgelegd. In dit eerste verhoor leren we Isaac Hartog een klein beetje kennen:

“Ik heet Isaac Hartog, ben ongeveer 36 of 38 jaaren oud, uit Thorn in West Pruissen geboortig, van de Joodsche Religie; egter kan terwijl ik bij het militair ben, de wetten mijnes Geloofs niet houden; ondertusschen ben ik reedsch geruime tijd in ’t Hollandsche woonagtig geweest, en wel ongeveer zederd 3½ jaar te Veendam in de voormalige Provincie Groningen alwaar ik mij door de negotie [handel] in Elle-waren als katoen enz. onderhouden heb. Ingsgelijks heb ik wel met paarden handel gedreven, thans ben ik eigenlijk sergeant in Koninklijke Hollandsche Dienst en in die qualiteit door den capitein Hermans geauthoriseert geworden om als sergeant in Koninklijke Hollandsche Dienst de werving te drijven, en ben door den zelven na Veendam gezonden, vandaar ben ik door Groningerland over Zuidbroek, alwaar mij de drost De Sitter [Albert Jan de Sitter, drost der beide Oldambten, broer van Willem de Sitter, drost van Wedde] het d. 22 dezer getekende attest gegeven heeft, naardien ik op ordre der Cap. Hermans die zulken attest begeerde, daarom verzogt had, gereden. Van daar heb ik 4 Personen, die ik als recruten te bekomen wenschte, na Oostvriesland tot Weender vervolgt, alwaar ik hun ook aangetroffen heb, maar konde er niet mede accorderen, dewijl zij 10 dukaten per man begeerden en ik slechts ten hoogsten 6 dukaten geven konde. Van daar ben ik regtstreeks over Diele en Bruwale, hier na Lingen gereden, om mijnen weg verder naar Munster voort te

Hartog beschikte over een verklaring van de hier in silhouet afgebeelde drost mr. Albert Jan de Sitter. De drost verklaarde dat Hartog door kapitein Hermans was aangesteld als werfsergeant en zich “eerbaar gedragen heeft”. Silhouettekening door Cornelius Rogge, gepubliceerd in ‘Geschiedenis der staatregeling voor het Bataafsche volk’ (1799). Wikimedia Commons.

zetten, dewijl ik mij naa verloop van 3 weken, die d. 24 dezer maand ten einde waren, aldaar in Munster moeste vertonen zoals de door mij overgegevenene authorisatie van den capt. Herman aanwijst; tusschen Diele en Bruwale heb ik des morgen om 9 uur het bij mij hebbende Paard een zwarte Ruin, die zonder teken zwart is en volgens opgave des Verkopers 6 jaar oud zou zijn, van een Jood Abraham Moses in Colmar wonende volgens zijn zeggen, voor 22 stuks Pistolen [munteenheid, ook bekend als dubloen] gekogt.”⁴

Van Lingen naar Wedde

Was hier sprake van heling? Was Isaac Hartog zich van geen kwaad bewust? Of was er sprake van een persoonsverwisseling? Hij ontkende in Oude Pekela te zijn geweest en ook gaf hij een hele andere route op: van Zuidbroek via Bunde, Stapelmoor, Brual naar Lingen in plaats van Pekela, Wedde, Ter Apel, Dankern naar Lingen. Ook kon Hartog papieren tonen, die hem als werfsergeant een vrijgeleide gaven. Wat niet bepaald in zijn voordeel pleitte, was dat hij Middel en Driefhamer niet direct naar de juiste stal in Lingen leidde. Uiteindelijk vond men in de herberg en stal van Uchtmans “de Bremer Sleutel” in Lingen, zowel het bruine als het zwarte paard. Het zwarte paard voldeed volledig aan de beschrijving van Mooij en werd als zodanig herkend. Maar was het nu gestolen of geheeld?

Isaac Hartog bleef bij zijn verklaring dat hij hier niets mee te maken had: “Dit is niets anders dan een maleur

Rechts het Hotel Buenos Ayres in Wedde, ca. 1910. Hier stond het rechthuis waar Isaac Hartog terecht stond. Aan de overzijde woonde in de burcht de drost, mr. Willem De Sitter. Collectie Groninger Archieven, Ansichtkaart uitgeverij J. Bakker, inv.nr. 1986.18866.

voor mij, want deze beschuldiging is geheel valsch (...) en dat ik ook geen bedrieger, maar waarlijk als werf-sergeant ben aangenomen, bewijst niet alleen de vertoonde autorisatie van den capt. Hermans, die nog in Munster is.”⁵ Hartog kon inderdaad enkele documenten tonen, waaronder een door kapitein Hermans ondertekende pas. Op 28 juni kwam een reactie van overste-luitenant Courbeville, die bij kapitein Hermans navraag had gedaan omtrent zijn werfsergeant. Isaac Hartog had inderdaad een aanstelling, maar deze was al verlopen. “Dat de capt. Hermans dezelve nauwelijks kent, en dat die niet genegen is, om hem de opdraging te verlengen terwijl hij zederd 3 weken niet een eenig man geleverd had.” Volgens de overste had Hartog onrechtmatig gebruik gemaakt van zijn pas als werfsergeant, want dat was hij niet meer. Er moest dus geen militair recht, maar burgerlijk recht toegepast worden.⁶

Nog voordat het gezelschap vanuit Lingen naar Wedde vertrok, werd een lijst opgesteld van bezittingen die de verdachte op dat moment bij zich had. Zo lezen we dat Isaac Hartog onder andere een oud horloge, een snuifdoos, een zeer klein Hebreeuws gebedenboekje, een pakje tabak, twee scheermessen en een bonte reeks van kledingstukken bij zich had. Voogd en bode stonden het de verdachte overigens wel toe de snuifdoos en het tabak te houden, “wjl hij die gewoon was te

kauwen”.⁷ In Wedde werd Isaac Hartog vastgehouden in de gevangenis. Vanaf dat moment werden getuigen opgeroepen en verhoren vastgelegd zodat duidelijk zou worden of de verdachte schuldig was en zo ja waar hij dan precies schuldig aan was.

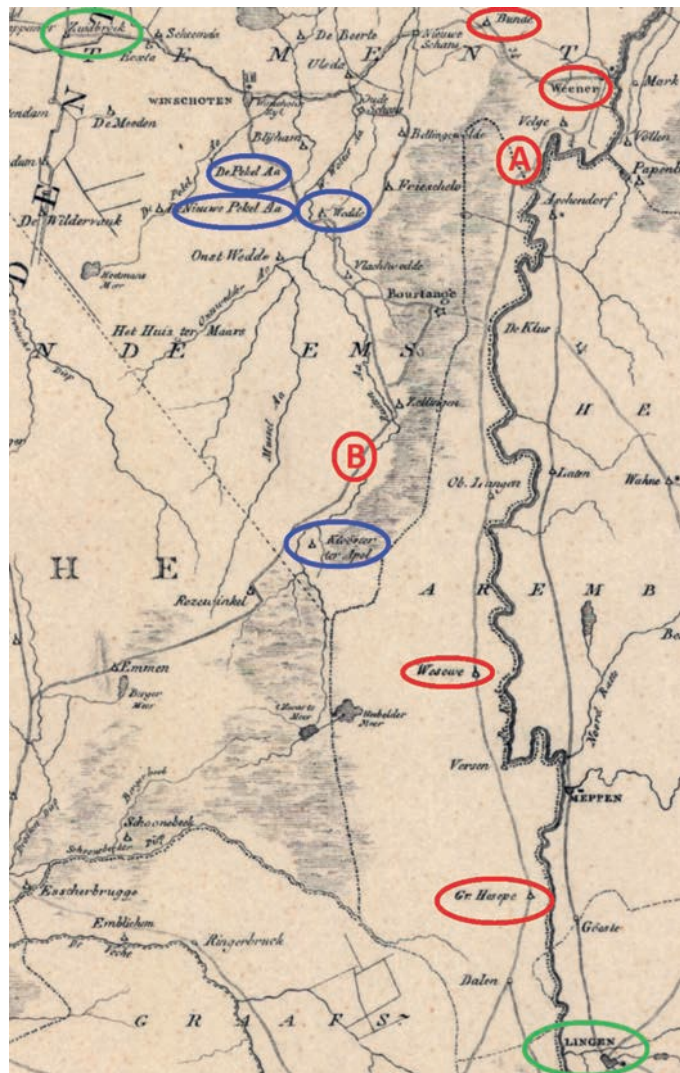
Westerwoldse getuigen

We beginnen bij het begin, dus in Pekela. De tolmeester Eppo Roelfs uit Nieuwe Pekela verklaarde op 22 juni 's avonds “een militair persoon, zittende op een vreemd en smal paard, heeft stilgehouden om een glas bier te drinken, dat hij ook betaald heeft, dog de tol had hij geweigerd te betalen, zeggende dat een militair persoon geen tol gaf”. Voorts had deze onbekende aan Roelfs toevertrouwd op weg te zijn naar Wesuwe.⁸ Iets later op de avond moet de persoon die aan hetzelfde signalement voldeed bij het tolhek tussen Oude Pekela en Wedde zijn aangekomen, want daar kwam hij in aanraking met tolmeester Friederik Westerling. Westerling werd op 16 juli geconfronteerd met de verdachte en verklaarde hem op 22 juni te hebben ontmoet: “die was wel een groot half uur bij hem geweest des avonds, anders te voren niet.”⁹

Van Oude Pekela loopt het spoor door naar Wedde. Harm Willems Heijes, wonende bij zijn broer Hindrik Willems Heijes in Ter Wupping, moest evenals vader en zoon Hofkamp uit Ter Apel op 4 juli in Wedde komen getuigen.¹⁰ Heijes verklaarde in de nacht van 22 op 23 →

juni met paard en wagen onderweg te zijn van Beerta naar Ter Wupping. “Des nagts tusschen één en twee uur naa zijne gissing digt bij Wedde (tusschen de dijk en het huis van Willem Wijbeling) een manspersoon zittende op een dik en groot paard waarbij een kleiner en fijner paard los aan liep”. Doordat het erg donker was kon Heijes de persoon niet goed zien, maar hij meende wel een sabel te hebben gezien.¹¹

Jan Jans Hofkamp en Albert Jans Hofkamp woonachtig in het klooster in Ter Apel “hebben zien rijden een man met een zwart paard en een bruin paard, welke was gekleed met een blauwe rok met een rode kraag waar over een jas had (...) en leerzen aan met een sabel op de zijde hangende”.¹² Aan alle getuigen werd gevraagd of zij op 22 juni ook een persoon met drie paarden hebben gezien, voordat zij de man met twee paarden zagen.

Isaac Hartog gaf aan dat hij vanuit Zuidbroek is vertrokken en via Bunde, Weener en Brual (rood omcirkeld) in Lingen terecht kwam. Getuigen verklaarden echter dat hij via Pekela, Wedde en Ter Apel (blauw omcirkeld) naar het Emsland reisde. Daarnaast wijzigde Hartog zijn verklaring omtrent de locatie (A: tussen Brual en Diele, later B: tussen Sellingen en Ter Apel) waar hij de mysterieuze paardenhandelaar ontmoette.

“Doordat het erg donker was kon Heijes de persoon niet goed zien, maar hij meende wel een sabel te hebben gezien”

Daarmee probeerde De Sitter erachter te komen of de door Isaac Hartog genoemde paardenhandelaar Abraham Moses zich had laten zien. Geen van de getuigen had deze persoon gezien. Verder werden er nog verschillende Münsterse getuigen opgeroepen. Zo verklaarde Harm Fouler uit het Münsters Barnfleer dat de verdachte die bewuste nacht bij hem koffie had gedronken. Al deze getuigen lieten dus een hele andere route zien, dan Isaac Hartog zelf had voorgesteld.

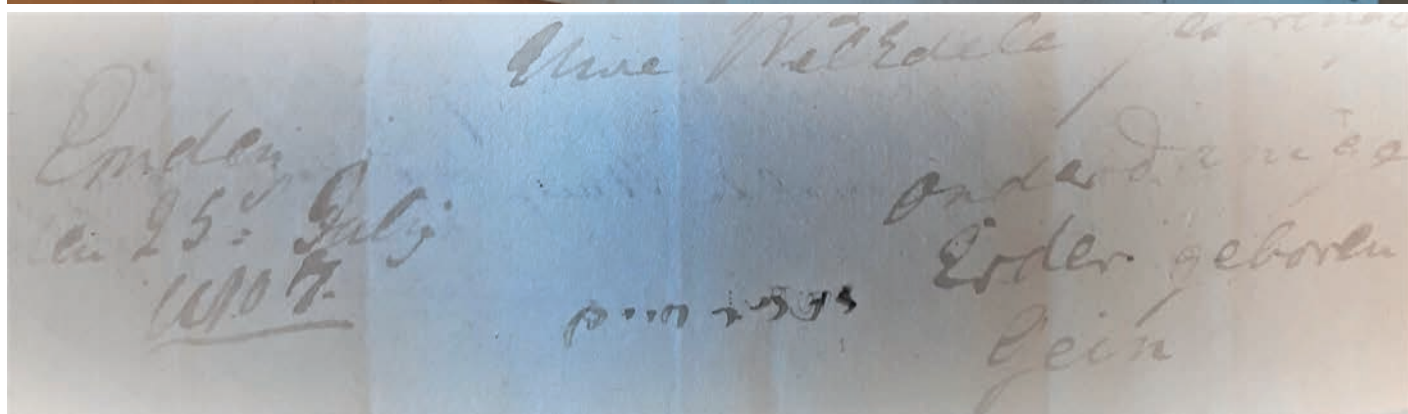
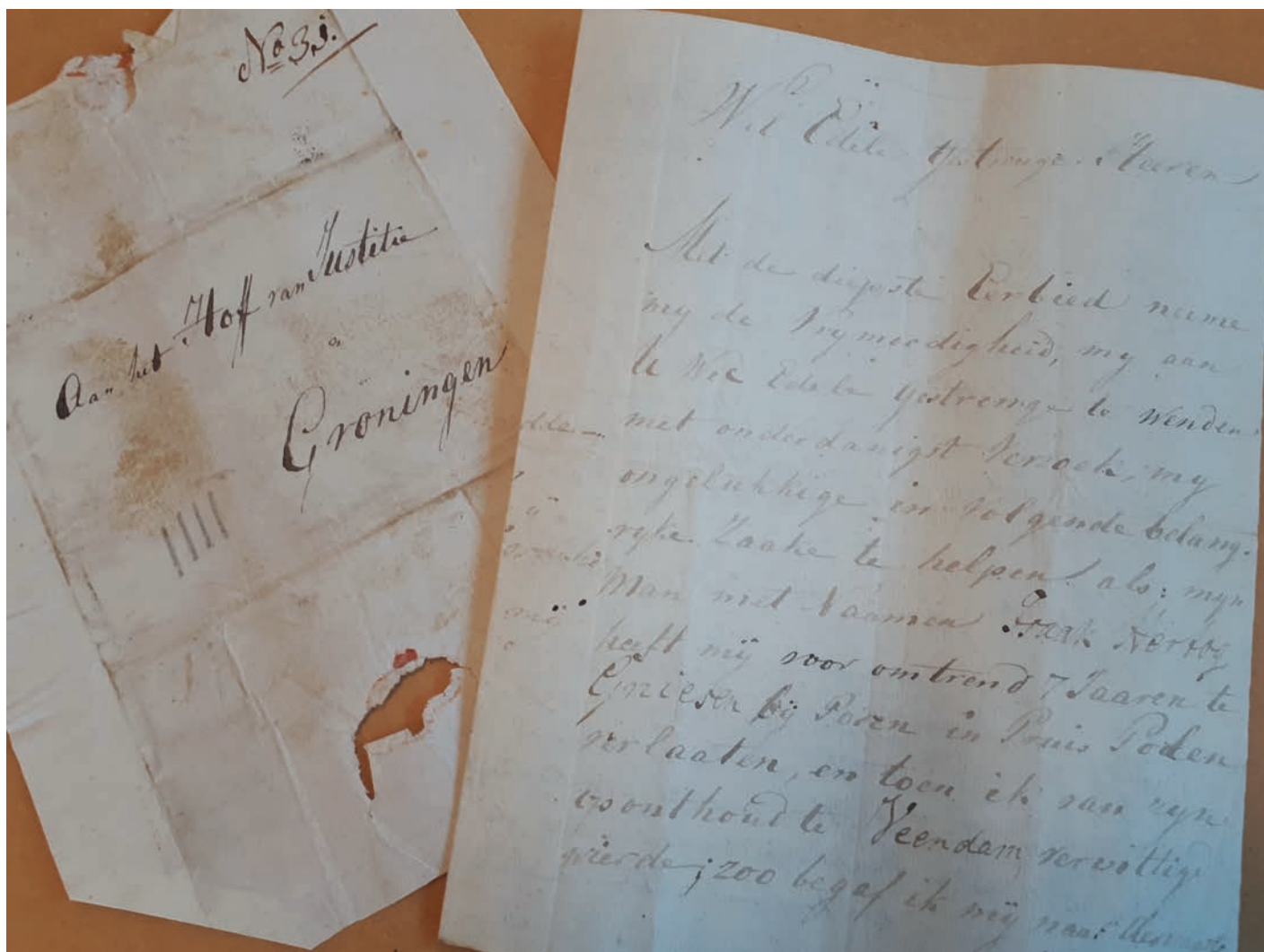
“stilswijgend van mij verwijderd”

In juli 1807 ontving het Hof van Justitie een onverwacht bericht, dat werd overgedragen aan de drost in Wedde:

“Met de diepste eerbied, neeme mij de vrijmoedigheid mij aan U Wel Edele Gestrenge te wenden met onderdanigst verzoek, mij ongelukkige in volgende belangrijke zaake te helpen als mijn man met naamen Isaak Hertog heeft mij voor omtrent 7 jaaren te Gniesen bij Posen in Pruis. Polen [Gniezno, in Polen] verlaaten en toen ik van zijn oponthoud te Veendam verwittigd wierde; zoo begaf ik mij naar derwaarts op reise: bij mijn aankomst te Groningen vernam ik als dat mijn man een huis te Veendam in eigendom hadde. Mijn man van mijn arrivemt [aankomst] onderrigt zijnde, heeft dezelve zijn gemelde huis aan een zeker David Michaels¹³ op eene valsche wijze verkogt en zich van daar naar Münsterland begeeven. (...) Ik smeekte van Uw Ed. Gestrenge onderdanigst terwijl mijn man in crimineele handen vervallen is, bovendien zich stilswijgend van mij verwijderd heeft en zich met een vreemd vrouwersperzoon ophoud, dat ik wettig van hem gescheiden en mijn geregt andeel aan ’t voorgemelde huis deelagtig wordene (...)”

Was getekend Hester, de vrouw van Isaac Hartog.¹⁴

In het eerstvolgende verhoor gaf Isaac toe dat hij Hester “kwaadwillig heeft verlaten”. Maar waarom had hij Hester dan verlaten? Hartog verklaarde daarop dat Hester aan de drank geraakt was en dat hij daarom afstand had genomen. In datzelfde verhoor kwam Isaac Hartog wel terug op zijn eerdere verklaring omtrent de paardenhandelaar Abraham Moses: “Zij hadden hem [Isaac Hartog] te Lingen attacqueerd [aangevallen] en op water gezet, en dan had men geen krachten om te zeggen zoo als het gebeurd was. Hij had geweten dat hij toch hier [Wedde] heen moest.” Op de vraag of Hartog nog steeds achter zijn eerdere verklaring stond dat hij het paard gekocht had, antwoordde hij bevestigend.¹⁵ Nu zei hij dat hij Moses en zijn paarden niet in Münsterland

De vanuit Emden verstuurde brief van Hester, de vervreemde echtgenote van Isaac Hartog. De brief is in het Nederlands geschreven, maar is in het Hebreeuws ondertekend. Hier lezen we de naam Lezer Chajim. Wie dat is, blijft onduidelijk. (Met dank aan prof. dr. Wout van Bekkum voor de vertaling.)

maar “tussen Ter Apel en Selligen gezien” had, maar hij bleef erbij dat hij het paard “niet gestolen, maar eerlijk gekocht en betaald” had.¹⁶

De uitspraak en het bizarre slotstuk

Het zat Isaac Hartog niet bepaald mee. Zijn werkgever, de mensen die hij op 22 en 23 juni had gesproken en ook zijn vrouw getuigden niet in zijn voordeel. Op 21 oktober 1807 werd de maar liefst 71 artikelen tellende eis opgesteld.¹⁷

“Dat alhoewel de gedetineerde zich van dezer diefstal op velerlei wijzen heeft zoeken te verontschuldigen, en den zelve hardnekkig is blijven ontkennen, waarbij hij gedetineerde zelfs, volgens zijnen eigene confessie, zich in dezen van zeer grove leugens en onwaarheden heeft durven bedienen, zoo is echter het door gedetineerde gepleegde delict, niet. Dat dus de gedetineerde zich heeft schuldig gemaakt aan een delict, het geen ten strengsten na regte verdient →

gestraft en te keer gegaan te worden.

(...)

Zoo is het dat ik Bailluw in den jurisdictie van Wedde en Westerwoldingerland, regt doende in naam en van wegen Zijne Majesteit den Koning van Holland, (...) gedetineerde Isaac Hartog hebbe gecondemneerd [veroordeeld] zoo als dezelve gecondemneerd word bij dezen, om, ter zake voorschreven, na den gerichtsplaats dezer jurisdictie te worden gebragt aldaar aan een paal gebonden, en met den strop om den hals door den scherpregter strengelijk te worden gegeeseld en gebrandmerkt, en voorts gedurende den tijd zijnes levens, te zijn gebannen uit het geheele Departement

van Stad en Landen van Groningen, met intimatie wanneer hij mogte onderstaan, t eeuwiger tijd weder in gemelde Departement te komen, om als dan in regts handen gerakende, na exigentie van zaken, zwaarder te zullen worden gestraft met wijdere condemnatie.”¹⁸

Het laatste spoor van Isaac Hartog in Westerwolde dateert van 4 november 1807. Terwijl hij nog in de gevangenis in Wedde zat, had hij met een stuk ijzer een gat in de muur van zijn cel weten te maken. Een vluchtpoging? Volgens Isaac Hartog was dat het niet. Hij had zelf namelijk de borggraaf geroepen om aan te tonen dat de cel niet deugde...¹⁹ Het opmerkelijke slotstuk van de toch al wonderlijke levens- en handelswijze van Isaac Hartog in 1807. ■

- 1) De naam wordt op verschillende manieren geschreven. Waarschijnlijk betreft de achternaam een vernederlandsing, want de verdachte ondertekende de stukken met “Hirsch” in plaats van “Hartog”. Zowel ‘Hirsch’ als ‘Hartog’ wordt ook als voornaam gebruikt, dus het betreft mogelijk een patroniem.
- 2) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941 stuk 1 (23-06-1807).
- 3) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941 stuk 7 (27-06-1807).
- 4) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941 stuk 5 (25-06-1807).
- 5) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941 stuk 6 (27-06-1807).
- 6) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 7 (28-06-1807) en stuk 8 (28-06-1807).
- 7) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 9 (28-06-1807).
- 8) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 14 (01-07-1807) en stuk 24 (16-07-1807).
- 9) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 15 (01-07-1807) en stuk 25 (16-07-1807).
- 10) Harm Willems Heijes (1779-1821); C.J. en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829. Het kerspel Onstwedde deel II de gehuchten* (Wierden 1998) 110; Albert Jans Hofkamp (1781-1869); C.J. en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829. Het klooster Ter Apel* (Wierden 2005) 170. GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 17 (02-07-1807).
- 11) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 18 (03-07-1807).
- 12) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 10 (26-06-1807).
- 13) Waarschijnlijk David Machiels Kamerling (c.1776-1837). Evenals Isaac Hartog in het verleden had gedaan, handelde deze Joodse Veendammer in wollen kleding. G. Koeman-Poel, B. en H. Honings, *Familiekroniek Kamerling. Een eeuw joods leven in Wildervank en Veendam. Ter herinnering aan Jeannine Gosschalk* (Ede 1999) 21 en 244.
- 14) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 31 (25-07-1807).
- 15) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 32 (11-08-1807).
- 16) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 39 (15-09-1807).
- 17) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 44 (21-10-1807).
- 18) GrA, Tg. 732, inv.nr. 941, stuk 46 (28-10-1807).
- 19) GrA, Tg. 732, inv.nr. 942.

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

door Geert Volders

Waar we in de nazomer van 2021 weer enkele verenigingsactiviteiten konden ontplooiën, moesten we onze decembervergadering weer annuleren vanwege de aanhoudende coronamaatregelen. Het wegvallen van verenigingsactiviteiten draagt bij aan het sociale isolement, dat door velen wordt ervaren. Het verenigingsgevoel wordt bij uitstek ervaren bij onze veelal goedbezochte bijeenkomsten. We hopen als bestuur dat u het ondanks alle problemen goed maakt en middels ons tijdschrift toch het 'Westerwolde-gevoel' heeft vastgehouden. We kijken er naar uit om weer als vanouds de gezellige ledenbijeenkomsten te kunnen beleggen.

Terugblik ALV Ter Apel

Op 16 oktober 2021 vond in het Boschhuis in Ter Apel de Algemene Ledenvergadering (ALV) plaats. Deze vindt normaliter plaats in de maartvergadering in Onstwedde, maar moest verschoven worden naar oktober. De statutair aftredende bestuursleden Jan Huizing en Kineke Kuper-Dijkmeijer werden in deze vergadering herkozen. Erik Wubs zat namens de Historische Kring Ter Apel in het bestuur. Omdat hij terugtrad uit de kring, zal er een nieuw bestuurslid vanuit Ter Apel benoemd worden. De voorzitter bedankte Wubs voor zijn bestuurswerk en wenste hem veel succes met zijn werk als eindredacteur van *Terra Westerwolda*. Na de presentatie van het jaarverslag en het financiële verslag, volgde de duo-lezing door Jim Klingers en Hans Ladrak.

Klingers en Ladrak onderzochten de bouwhistorie van het klooster in Ter Apel. Dit resulteerde in het boek *Nieuw licht op het 'Huis van het Nieuwe Licht'*. In hun beschouwing toonden ze hun onderzoeksmethodiek, waarmee ze tal van fascinerende details blootgelegd hebben. Na afloop van de lezing konden de leden die zich daarvoor opgegeven hadden, deelnemen aan een rondleiding in het klooster verzorgd door Klingers en Ladrak.

Hans Ladrak wees tijdens de rondleiding op tal van bijzonderheden in het exterieur van het kloostercomplex.

Lid worden van HVW en Terra Westerwolda thuis ontvangen?
Dat kost slechts € 25,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen *Terra Westerwolda* drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook welkom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolda. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word daarom lid van de Historische Vereniging Westerwolda (HVW)!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolde.nl, maar u kunt ook contact opnemen met Kineke Kuper-Dijkmeijer, secretaris, Venneweg 15, 9541 XN Vlagtwedde, telefoon: 0599-313529, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl.
Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

Mocht u als lid uw contributie voor 2022 nog niet hebben voldaan, zou u deze dan z.s.m. willen voldoen? Namens het bestuur onze dank!

Vergaderdata in 2022 (onder voorbehoud)

26 maart:

ALV in d'Ekkelkaamp in Onstwedde

18 juni:

Ledenbijeenkomst in Bourtange

17 september:

Excursie naar Amsterdam

15 oktober:

Ledenbijeenkomst in Sellingeren

17 december:

Ledenbijeenkomst in Veelerveen

Voor het allerlaatste nieuws zie:
www.verenigingwesterwolde.nl

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Leven langs de grens

Dr. Albert Eggens (verbonden aan de RSG in Ter Apel) onderzocht de economische crisispolitiek in Noordoost-Nederland tijdens en direct na de Eerste Wereldoorlog. De problemen rondom de distributie van schaars geworden goederen, de daaropvolgende rantsoenering en natuurlijk de smokkel worden uitgebreid besproken in zijn onderzoek. De kloeke publicatie die is voortgekomen uit grondig archiefonderzoek, telt maar liefst 446 bladzijden.

Karakteristieke panden op de kaart

Gemeente Westerwolde gaat zogeheten karakteristieke panden in de gemeente aanwijzen. Deze panden komen in een bestemmingsplan, waarin onder andere de beschermingsregels geformuleerd zijn. Adviesbureau Libau gaat ook de historische en ruimtelijke kwaliteiten van de dorpen in de gemeente vastleggen. Tijdens een publieksbijeenkomst kunnen aanwezigen (dus ook eigenaren van panden) meedenken en aanwijzingen geven.

Sterenberg en het wonen in de jaren '70

Architect Jan Sterenberg (1923-2000) werkte in de overgangperiode van strakke wederopbouw wijken met rijtjeswoningen naar bloemkoolwijken met woonerven. Zijn bureau in Ter Apel was één van de grootste architectenbureaus →

van Nederland en bouwde tussen circa 1950 en 1980 tienduizenden woningen door het hele land. Als voorzitter van de Stichting Museum Klooster Ter Apel was hij nauw betrokken bij de creatie van de nieuwe kloostervleugel. Architectuurhistoricus Michiel Kruidenier schreef een boek over het werk van Sterenberg, dat op 17 november 2021 gepresenteerd werd in Museum Klooster Ter Apel.

Delpher breidt uit

Wellicht heeft u wel eens gebruik gemaakt van de online krantendatabase van de Koninklijke Bibliotheek: www.delpher.nl. Onlangs is ook de in Westerwolde veelgelezen *Winschoter Courant* toegevoegd. Dankzij de zoekhulpmiddelen kan er eenvoudig in de kranten gezocht worden. Verslagen van lokaal nieuws, familieberichten, maar ook advertenties kunnen erg nuttig zijn als historische bron.

Aaltje gaat digitaal

In 2020 startte het Aaltje-project, over het achttiende-eeuwse meisje Aaltje uit Smeerling. Het verhaal van Aaltje dook op toen onder het vloerzeil van een oude boerderij het kasboekje van Aaltjes voogd Boele Halmingh werd teruggevonden. In dit kasboekje, dat begint in 1773, worden vanaf 1792 de uitgaven voor de dan vijfjarige Aaltje bijgehouden. Zo ontstond op initiatief van nazaat Hanne Wilzing het boekje *Aaltje – vier generaties kinderen uit Smeerling in het Groningse Westerwolde, de Aaltje-wandeling en het lespakket voor basisscholen: 'Aaltje gaat naar school'*. Om het verhaal van Aaltje optimaal toegankelijk te maken is het boekje vanaf nu ook gratis digitaal te lezen via haar eigen website: aaltjesstee.nl

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws:
www.verenigingwesterwolde.nl

Terra Westerwolda wordt mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde: www.hetmow.nl

